

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Bakalářská práce

2017

Ema Fischerová

UNIVERZITA KARLOVA

FAKULTA SOCIÁLNÍCH VĚD

Institut mezinárodních studií

Ema Fischerová

**Architektura vídeňského a budapešťského
parlamentu jako projev změn politického
klimatu**

Bakalářská práce

Praha 2017

Autor práce: **Ema Fischerová**

Vedoucí práce: **PhDr. Anita Pelánová, Ph.D.**

Rok obhajoby: 2017

Bibliografický záznam

FISCHEROVÁ, Ema. *Architektura vídeňského a budapešťského parlamentu jako projev změn politického klimatu*. Praha, 2017. 50 s. Bakalářská práce (Bc.) Univerzita Karlova, Fakulta sociálních věd, Institut mezinárodních studií. Katedra německých a rakouských studií. Vedoucí bakalářské práce PhDr. Anita Pelánová, Ph.D.

Abstrakt

Bakalářská práce „Architektura vídeňského a budapešťského parlamentu jako projev změn politického klimatu“ se zabývá vztahem mezi architekturou a politickými změnami druhé poloviny 19. století, tedy dobou zrodu tzv. moderních evropských národů. Politické, hospodářské a v neposlední řadě také společenské změny se promítly jak do stavebního slohu, tak i do výzdobného programu řady parlamentních budov. Na příkladu architektury vídeňského a budapešťského parlamentu práce zkoumá, zda a jakou formou se do staveb promítlo nové politické a národnostní uspořádání a s tím spojené ambice. Parlamentní budova, která je dokladem zásadních politických a společenských změn, se tak stává hlasatelem těchto ambicí a jejich programem. Toto její poselství je vyjádřeno architektonickým řešením, volbou stylu a výzdobou. Cílem práce je porovnání obou parlamentů, proto je koncipovaná jako komparativní případová studie. Je rozdělena do dvou kapitol, které se věnují vídeňskému a budapešťskému parlamentu v kontextu politické situace státních útvarů i měst, ve kterých se nacházejí. Bakalářská práce dochází k závěru, že každá ze zkoumaných budov je svým architektonickým řešením i výzdobným programem doslova ztělesněním společenského a politického klimatu své doby. Vídeňský parlament se však od svého budapešťského protějšku liší svou politicky podmíněnou nadnárodností až neutrálností, která pramení z národnostní pestrosti monarchie. Naopak budapešťský parlament svým neogotickým, tedy neklasickým a spíše romantickým stavebním slohem deklaruje osvobození z formální závislosti na Vídni a jeho výzdobný program je doslova oslavou maďarské národní identity.

Abstract

The bachelor thesis "The Architecture of the Viennese and Budapest Parliament as a Reflection of Changes in the Political Climate" deals with the relationship between architecture and political changes of the second half of the 19th century, the time of birth of the so-called modern European nations. Political, economic and social changes have been reflected both in the style and in the decorative program of a number of parliamentary buildings. The thesis examines on the example of the architecture of the Viennese and Budapest parliamentary buildings, whether and how the new political and national arrangement and its associated ambitions were reflected in the architecture of the buildings. The Parliament building, which is a proof of the fundamental political and social changes, has become the announcer of these ambitions and their program. This legacy is expressed in the architectural layout, choice of style and decorations. The aim of the thesis is to compare the two Parliaments, so it is conceived as a comparative case study. It is divided into two chapters dealing with the Viennese and the Budapest Parliaments in the context of the political situation of the state and the cities in which they are located. The thesis concludes that each of the examine buildings is in its architectural design and the decoration program literally the embodiment of the social and political climate of its time. The Viennese Parliament, however, differs from its Budapest counterpart by its politically conditioned multinationality and neutrality, which originated in the national diversity of the monarchy. On the contrary, the Parliament in Budapest with its neo-Gothic, then non-classical and rather romantic building style, declares the liberation from formal dependence on Vienna and its decoration program is literally a celebration of the Hungarian national identity.

Klíčová slova

Vídeň, Budapešť, parlamentní budovy, architektura, nacionalismus, Rakousko-Uhersko, 2. polovina 19. století

Keywords

Vienna, Budapest, parliamentary buildings, architecture, nationalism, Austria-Hungary, 2nd half of the 19th century

Rozsah práce: 80 579 znaků

Prohlášení

1. Prohlašuji, že jsem předkládanou práci zpracovala samostatně a použila jen uvedené prameny a literaturu.
2. Prohlašuji, že práce nebyla využita k získání jiného titulu.
3. Souhlasím s tím, aby práce byla zpřístupněna pro studijní a výzkumné účely.

V Praze dne

Ema Fischerová

Poděkování

Na tomto místě bych ráda poděkovala paní doktorce Pelánové za vedení práce a její přínosné připomínky, panu doktorovi Ballovi za konzultace s ohledem na Budapešť a panu doktorovi Matějkovi za celkovou podporu při psaní. Děkuji také rodičům a přátelům za podporu i jazykovou korekturu.

TEZE BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

Jméno:

Ema Fischerová

E-mail:

ema.fischerova@seznam.cz

Studijní obor:

Mezinárodní teritoriální studia

Semestr a školní rok zahájení práce:

LS 2015/16

Semestr a školní rok ukončení práce:

LS 2016/17

Vedoucí bakalářského semináře:

PhDr. Ondřej Matějka, Ph.D.

Vedoucí práce (povinné):

PhDr. Anita Pelánová, Ph.D.

Název práce:

Architektura vídeňského a budapešťského parlamentu jako projev změn politického klimatu

Charakteristika tématu práce (max. 10 řádek)

Bakalářská práce se zabývá vztahem mezi architekturou a politickým vývojem druhé poloviny 19. století, tedy dobou zrodu tzv. moderních národů. Na příkladu architektury budov vídeňského a budapešťského parlamentu se práce snaží dokázat, jakou měrou se tehdejší politické ambice do staveb promítly. Architektura, a architektura parlamentu obzvláště, je důležitým nástrojem politické reprezentace a ztělesněním národní identity. Tento její obsah je vyjádřen jak volbou historického slohu, tak i vnějším a vnitřním dekorativním programem budov. Každá z obou staveb je svým architektonickým řešením, zvoleným historickým slohem i výzdobným programem doslova ztělesněním společenského a politického klimatu své doby.

Zdůvodnění úprav a změn tématu od zadání projektu do odevzdání práce (max. 10 řádek):

V práci nastaly důležité změny v teritoriálním vymezení. Rozhodla jsem se, že se práce bude zabývat pouze parlamenty na území Rakouska-Uherska, čiže parlamentem ve Vídni a v Budapešti. Oproti původnímu záměru jsem vypustila parlament v Berlíně. Důvodem je vznik více kulturně-politicky homogenního prostoru pro samotnou zkoumanou oblast. Původní cíl práce také počítal s částí věnovanou vývoji architektury v 19. století a vývoji parlamentarismu. Od těchto obecných exkurzů bylo upuštěno ve prospěch konkrétních historických událostí, které měly svou rozhodující roli v budování parlamentních budov. Hlavní cíl práce zůstal však nezměněn. Práce se snaží dokázat na konkrétních příkladech, jak se do architektury promítly aktuální politická problematika spojená s potřebou vyrovnat se se zrodem moderního národa.

Struktura práce (hlavní kapitoly obsahu):

Práce je rozdělena do dvou hlavních případových kapitol pojmenovaných Národní Budapešť a Imperiální Vídeň. Tyto dva celky obsahují podkapitoly týkající se důležitých milníků a historicko-politického pozadí výstavby parlamentních budov ve zmíněných městech. Obě kapitoly končí podkapitolami o architektuře parlamentu, do které se vepsalo tehdejší politické klima. Závěr práce shrnuje dosavadní zjištění a přináší komparaci obou budov.

Prameny a literatura (výběrová bibliografie, max. 30 hlavních titulů):

- Anthony Alofsin, *When buildings speak: architecture as language in the Habsburg Empire and its aftermath, 1867-1933* (Chicago: The University of Chicago Press, 2006), 326.
- László Csorba, József Sisa a Zoltán Szalay, *The Hungarian parliament* (Budapešť: Kit Fine Atrs, 1993), 45.
- Ernest A. Gellner, *Národy a nacionalismus* (Praha: Hříbal, 1993), 160.
- András Gerő, *Modern Hungarian society in the making: the unfinished experience* (Budapest: Central European University Press, 1997), 276.
- András Gerő, *Imagined history: chapters from nineteenth and twentieth century Hungarian symbolic politics* (Boulder: East European Monographs, 2006), 403.
- Henry-Russell Hitchcock, *Architecture nineteenth and twentieth centuries* (Harmondsworth: Penguin Books, 1963), 510.
- John Lukacs, *Budapest 1900: a historical portrait of a city and its culture* (New York: Grove Weidenfeld, 1988), 255.
- Emilia Palonen, „Millennial politics of architecture: myths and nationhood in Budapest“, *Nationalities Papers* 41, č. 4 (2013): 536–551, <http://www.jstor.org>.
- Jiří Pešek, *Od aglomerace k velkoměstu: Praha a středověké metropole 1850-1920* (Praha: Scriptorium, 1999), 319.
- Raymond Quek, Darren Deane a Sarah Butler, *Nationalism and architecture* (Farnham: Ashgate, 2012), 323.
- Carl E. Schorske, *Vídeň na přelomu století* (Brno: Barrister a Principal, 2000), 356.
- József Sisa, „Neo-Gothic Architecture and Restoration of Historic Buildings in Central Europe: Friedrich Schmidt and His School“, *Journal of the Society of Architectural Historians* 61, č. 2 (červen 2002): 170–187, <http://www.jstor.org>.
- Anne-Marie Thiessová, *Vytváření národních identit v Evropě 18. až 20. století* (Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2007), 263.
- Rolf Toman, *Vienna: art and architecture* (Königswinter: h. f. ullman, 2008), 452.
- Václav Veber et al., *Dějiny Rakouska* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002), 727.
- *Das österreichische Parlament = the Austrian Parliament* (Vídeň: Parlamentsdirektion, 2000), 175.

Podpis studenta a datum

Schváleno	Datum	Podpis
Vedoucí práce		
Vedoucí bakalářského semináře		
Garant oboru		

Obsah

Úvod	2
1. Imperiální Vídeň	8
1.1. Liberální éra rakouské politiky a role parlamentu	8
1.1.1. Liberalismus jako impulz k architektonické přestavbě Vídně	9
1.2. Cesta k vybudování parlamentní budovy	12
1.2.1. Historické pozadí a výstavba parlamentní budovy	12
1.2.2. Klasický sloh jako architektonické řešení nového parlamentu	14
1.3. Architektura vídeňského parlamentu jako symbolu nadnárodnosti	16
2. Národní Budapešť	20
2.1. Politické impulzy nutné k vybudování svébytné parlamentní budovy	20
2.1.1. Rakousko-uherské vyrovnání	20
2.1.2. Probuzený nacionalismus	22
2.2. Cesta k vybudování svébytné parlamentní budovy	23
2.2.1. Vznik hlavního národního města Budapešti	24
2.2.2. Historické pozadí výstavby parlamentní budovy	26
2.2.3. Výstavba Országházu	27
2.2.4. Neogotický sloh jako architektonické řešení nového parlamentu	29
2.3. Architektura Országházu vyzdvihující národní jedinečnost	31
Závěr	35
Summary	38
Seznam použité literatury	39
Seznam příloh	42
Přílohy	43

Úvod

„Národní hnutí bylo hnutím budoucnosti, ale nejednou začínalo návratem k minulosti, což ostatně není žádná historická zvláštnost – podobný ráz budou mít i jiná novodobá hnutí, například dělnické a rolnické. Přirozeně reflektovaly tyto změny především intelektuálové a intelektuální obec se stala prvním předvojem či nositelem národních pohybů a procesů.“¹

Jan Křen

Abstraktní pohyb a proces budování národní identity je složitý, projevuje se v mnoha různých rovinách a nakonec s sebou přináší nutnost „zhmotnit se“ a pojistit tak svou existenci pro budoucnost.

Z tohoto hlediska je architektura veřejných budov ideálním politickým nástrojem, který uvádí výsledky výše zmíněného „intelektuálního“ úsilí v život – do veřejného prostoru města. Toto ideové „zhmotnění“ prostřednictvím architektury tedy okupuje veřejný prostor a státnímu zřízení tak dává možnost vlastní reprezentace. Důležité je analyzovat pojem reprezentace ve vztahu ke státní moci, M. Bartlová² jej definuje dvojím způsobem.

Zprvó vztahuje pojem reprezentace ke vznešeným architektonickým formám, kterými stát svou moc vyjadřuje. Jedná se o respekt k autoritě tradice, která je hlavně pro nově vzniklý stát ústředním legitimizačním nástrojem, působícím jak dovnitř státu, tak i do zahraničí. Za druhé vymezuje rozhraní mezi konkrétními jevy a naším myšlením. Stát sice patří k jevům, které existují a jehož fungování zažíváme na vlastní kůži, ale „sám o sobě není“. Realizuje se teprve prostřednictvím různých reprezentací. Ovšem vzhledem k její abstraktnosti si této formy reprezentace nejsme vědomi. Bartlová jinými slovy říká, že stát drží v povědomí populace právě reprezentace a jejich interpretace.

Stavby a jejich architektonické formy se tak stávají konkrétním projevem politické moci, hlásící se například k národní identitě. Ustavení národní identity je výsledkem složitého procesu hledání a následného protežování symbolů a jejich nositelů – hrdinů. Ty pochopitelně akcentují skrze vzdělávací, výchovné a jiné instituce a posléze dostávají konkrétní hmatatelnou podobu v architektuře a její sochařské výzdobě. Zvláště představitelé nově instalovaných režimů budou vždy dbát, aby hrdinové minulosti mohli posloužit jako politický symbol

¹ Jan Křen, *Dvě století střední Evropy* (Praha: Argo, 2005), 103.

² Milena Bartlová a Jindřich Vybíral, *Budování státu: reprezentace Československa v umění, architektuře a designu = Building a state: the representation of Czechoslovakia in art, architecture and design* (Praha: UMPRUM, 2015), 19–20.

rezistence z pohledu nové doby, aby byli v souladu se stávajícím režimem. Tato potřeba vizuálních symbolů, které stmelují národ, sehrála významnou, dokonce fundamentální roli také v procesu znovunabytí nezávislosti Maďarska. Vědomí státu i národní identity bylo v Maďarsku přítomno, ale bylo mu potřeba dodat na reprezentativnosti.

Pokud jde o zdroje, ze kterých práce vychází, pracuji výhradně s literaturou. Literaturu lze rozdělit do několika skupin. První se zabývá obecnou rovinou dané problematiky. Tato literatura se jednak zabývá architekturou obecně, jednak ve vztahu k nacionalismu či státu. Je to například kniha esejů *Nationalism and architecture* editovaná profesorem architektury R. Quekem.³ Nebo kniha *When buildings speak: architecture as language in the Habsburg Empire and its aftermath, 1867-1933* od A. Alofsina,⁴ která představuje určitý návod, jak číst jazyk architektury konkrétních budov v rakousko-uherské monarchii – jednak skrze jejich architektonické prvky a pak skrze vlastní politický, společenský a kulturní kontext. Poznatky o vytváření národních identit a roli nacionalismu v 19. století jsem čerpala z obecně známých publikací E. Gellnera a A. M. Thiessové.⁵

Druhá skupina zdrojů se týká obecných architektonicko-historických encyklopedistických publikací. Nejdůležitější z nich je od H. R. Hitchcocka – *Architecture nineteenth and twentieth centuries*.⁶ Zvláště s architektonickým názvoslovím mi pomohla kniha *Architektura: lexikon architektonických prvků a stavebního řemesla* od O. Šefců.⁷ Třetí skupina literatury se týká již konkrétních rakousko-uherských reálií. Jsou to publikace od A. Skeda *Úpadek a pád habsburské říše*, od F. Fejtöa *Rekviem za mrtvou říši: o zkáze Rakouska-Uherska* a *Dějiny Rakouska* od V. Vebera,⁸ které mi poskytly základní historický přehled. O obou hlavních městech monarchie a jejich historii jsem se mnoho dozvěděla z knihy *Od aglomerace k velkoměstu: Praha a středověké metropole 1850-1920* pražského historika J. Peška, který se dějinám měst věnuje.⁹

³ Raymond Quek, Darren Deane a Sarah Butler, *Nationalism and architecture* (Farnham: Ashgate, 2012).

⁴ Anthony Alofsin, *When buildings speak: architecture as language in the Habsburg Empire and its aftermath, 1867-1933* (Chicago: The University of Chicago Press, 2006).

⁵ Ernest A. Gellner, *Národy a nacionalismus* (Praha: Hřibál, 1993). Anne-Marie Thiessová, *Vytváření národních identit v Evropě 18. až 20. století* (Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2007).

⁶ Henry-Russell Hitchcock, *Architecture nineteenth and twentieth centuries* (Harmondsworth: Penguin Books, 1963).

⁷ Ondřej Šefců, *Architektura: lexikon architektonických prvků a stavebního řemesla* (Praha: Grada, 2013).

⁸ Alan Sked, *Úpadek a pád habsburské říše* (Praha: Panevropa, 1995). François Fejtö, *Rekviem za mrtvou říši: o zkáze Rakouska-Uherska* (Praha: Academia, 1998). Tato publikace se dá označit za kontroverzní, mimo Maďarsko je předmětem kritiky za zaujatý postoj k dějinám. Václav Veber et al., *Dějiny Rakouska* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002).

⁹ Jiří Pešek, *Od aglomerace k velkoměstu: Praha a středověké metropole 1850-1920* (Praha: Scriptorium, 1999).

Samostatnou skupinou literatury jsou práce, zabývající se společenským, kulturním a v neposlední řadě architektonickým vývojem obou hlavních měst. V případě Vídně to je publikace od R. Tomana *Vienna: art and architecture*,¹⁰ která sleduje trendy městské architektury a představuje konkrétní vídeňské budovy a jejich výzdobu, včetně Ringstrasse a budovy parlamentu. Kniha C. E. Schorskeho *Vídeň na přelomu století*,¹¹ která byla oceněna Pulitzerovou cenou, odkrývá ve své druhé kapitole fenomén Ringstrasse a s ní spojených nových liberálních poměrů. Vývoj rakouského parlamentarismu společně s historií stavby, výslednou architekturou a vnitřní dekorací vídeňského parlamentu by nebylo možné zkoumat bez dvojjazyčné publikace *Das österreichische Parlament = the Austrian Parliament*,¹² vydané vícekrát v 90. letech 20. století rakouským parlamentem, přičemž jednotlivá vydání se od sebe v detailech liší.

Společensko-politický a architektonický vývoj Budapešti v druhé polovině 19. století dokumentují dvě publikace maďarského historika A. Gerőa *Modern Hungarian society in the making: the unfinished experience a Imagined history: chapters from nineteenth and twentieth century Hungarian symbolic politics*.¹³ Kniha J. Lukacse *Budapest 1900: a historical portrait of a city and its culture*¹⁴ se dá označit za období Schorskeho Budapešti. Uznávaný americký historik maďarského původu v ní nabízí kulturní a historický pohled na Budapešť v době jejího největšího rozkvětu. Publikace *The Hungarian Parliament* z per autorů L. Csorby, J. Sisy a Z. Szalaye¹⁵ poskytuje ucelený obraz na historii parlamentarismu v Maďarsku a následně pak na budovu budapešťského parlamentu – od první myšlenky na její výstavbu po podrobný popis jejího vnitřního vybavení. I když jsem obě parlamentní budovy osobně navštívila, k lepší orientaci mi pomohly fotografické přílohy, které ve velké míře obsahovala velká část umělecko-historických publikací.

V této práci se pokusím zdokumentovat, zda a jakou formou se do budov parlamentů, které jsou samy o sobě výmluvným znamením politických změn, promítají politické a národnostní ambice.

¹⁰ Rolf Toman, *Vienna: art and architecture* (Königswinter: h. f. ullman, 2008).

¹¹ Carl E. Schorske, *Vídeň na přelomu století* (Brno: Barrister a Principal, 2000).

¹² *Das österreichische Parlament = the Austrian Parliament* (Vídeň: Parlamentsdirektion, 2000).

Das österreichische Parlament = the Austrian Parliament (Vídeň: Parlamentsdirektion, 1992).

¹³ András Gerő, *Modern Hungarian society in the making: the unfinished experience* (Budapest: Central European University Press, 1997).

András Gerő, *Imagined history: chapters from nineteenth and twentieth century Hungarian symbolic politics* (Boulder: East European Monographs, 2006).

¹⁴ John Lukacs, *Budapest 1900: a historical portrait of a city and its culture* (New York: Grove Weidenfeld, 1988).

¹⁵ László Csorba, József Sisa a Zoltán Szalay, *The Hungarian parliament* (Budapešť: Kit Fine Atrs, 1993).

Nacionalismus a národní identita jsou pojmy, kterým se dostává na akademické půdě i mimo ni mnoho pozornosti, ale zřídka se otočí pozornost na tyto pojmy skrze architektonickou disciplínu, což byl společně s mým zájmem o architekturu jeden z hlavních důvodů pro výběr tohoto tématu. V architektuře je debata na téma nacionalismu komplikovaná. Historické architektonické slohy jsou většinou svým charakterem internacionální. V historii existuje řada pokusů o vytvoření čistě národního slohu, ty jsou však doménou až počátku 20. století. Během 19. století zde existoval boj ohledně vhodnosti slohů ve jménu národa, což se projevovalo v hledání vhodného slohu k momentálním národnostním ambicím.

Postupem času se však historizující styly staly méně ideologicky výbušnými. A „to je například důvod, který dovede Maďarsko navzdory reptání z určitých kruhů postavit neogotický parlament a proč se německá neorenesance stala populárním stylem obytných domů a vil.“¹⁶

Nacionalismus se zrodil v 19. století jako produkt moderní doby, jako výsledek ekonomických i společenských procesů založených již v osvícenství. Odkazy na určité momenty minulosti, které se vepsaly jak do stavebního stylu, tak do výzdobného programu parlamentů, měly vztah mezi občany a jejich státem upevnit, posílit a demonstrovat. Národnostní uvědomění však není součástí lidské přirozenosti, bylo zkonstruováno jako požadavek nacionalismu. Jak říká E. Gellner, se kterým souhlasí i E. Hobsbawm „Je to nacionalismus, který plodí národy, a nikoli obráceně.“¹⁷ Podle Gellnera je nacionalismus politický princip, kde politická a národní jednotka musí být shodné.

Nacionalismus vytváří národy a národní identita je (mimo jiné) utvářena a utvrzována architekturou skrze její obsazování veřejného prostoru. Národy tedy usilují o vliv na národní identitu i skrze architekturu. Protože, jak píše A. M. Thiessová,¹⁸ národ je jakýsi seznam symbolických a hmotných složek, ukotvených v kultu tradice a v úctě k dědictví.

Nacionalismus tedy vyrůstá z požadavku posílení politické moci a jeho interpretace historie se stává nástrojem politiky. Pak je tedy jednou z hlavních premis architektonické reprezentace národa skutečnost, že architektonické řešení musí správně pochopit a interpretovat étos doby, získat pro tuto myšlenku co možná nejširší škálu populace a nabídnout jí dílo, se kterým by se mohla ztotožnit. V tomto momentě je třeba položit si otázku, jaká nejdůležitější stavba (vedle chrámu, radnice a školy) se může stát nositelem politických ambicí.

¹⁶ József Sisa, „Neo-Gothic Architecture and Restoration of Historic Buildings in Central Europe: Friedrich Schmidt and His School“, *Journal of the Society of Architectural Historians* 61, č. 2 (červen 2002): 185.

¹⁷ Gellner, „Národy a nacionalismus“, 67.

¹⁸ Thiessová, „Vytváření národních identit v Evropě 18. až 20. století“, 13.

Odpověď je nasnadě – parlamentní budova. Jako vyvrcholení emancipačních snah a jako symbol nového politického uspořádání státu a jako doklad zásadních politických a společenských změn, se stává vhodným hlasatelem těchto nových ambicí.

Práce je koncipována jako komparativní případová studie srovnávající architekturu staveb dvou hlavních parlamentních budov v rakousko-uherském mocnářství – ve Vídni a v Budapešti. Studie pracuje s klasickou Millovou vylučovací metodou, skládající se z metody souladu, rozdílu a metody souvisejících rozdílů. Mezi hlavní kvality této nejpoužívanější metody v oboru mezinárodních vztahů patří konstrukční platnost, ke které jí předurčuje malé množství zkoumaných případů a teoretická výtěžnost schopná odkrýt na základě podrobné analýzy nové hypotézy, „které vystoupí do popředí až tehdy, když přestaneme konkrétní případy zkoumat odděleně a začneme je srovnávat.“¹⁹

Obě hlavní kapitoly se zabývají okolnostmi vzniku parlamentních budov, architekturou a výzdobou jejich staveb, to vše v širším rámci politického a historického vývoje monarchie. V obou kapitolách a zejména v závěru práce, budu sledovat shodné a rozdílné jevy obou budov: dvě tváře duální monarchie, složené ze dvou odlišných celků, které šly po roce 1867 ve vnitřních záležitostech vlastní cestou, se projeví také v jejich nově postavených parlamentních budovách. Přesvědčivým dokladem této dvoukolejnosti je například pánská móda na budapešťském plese. Pánové byli buď oblečeni ve fraku jako ve Vídni, nebo si mohli na sebe rovněž vzít tradiční husarský dolman.²⁰

Nastolení parlamentarismu a liberální politiky uvolnilo v podunajské monarchii přísné stavovské rozdělení společnosti a poskytlo prostor pro nejružnější individuální záměry – včetně stavebních. Jednalo se o příhodné klima, které lze doplnit výrokem, že demokracie staví.

Ve Vídni začal stavební boom o něco dříve než v Budapešti, když „přešla moc alespoň zčásti do rukou buržoazie a v žádné oblasti se tato skutečnost neprojevila v plnější a čistší životnosti tak jako při rekonstrukci Vídně.“²¹ Rozšíření centra Vídně bylo také vyvoláno reprezentačními panovnickými záměry, proto nepřekvapí, že zásadní krok – zbourání hradeb – inicioval sám císař. Monumentální stavby na nově zřízeném bulváru Ringstrasse dobře vyjadřovaly snahu a touhu bohaté buržoazie po uznání ze strany aristokracie. Nová společenská

¹⁹ Petr Drulák, *Jak zkoumat politiku: kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích* (Praha: Portál, 2008), 88.

²⁰ Gerő, „Modern Hungarian society in the making“, 7.

²¹ Schorske, „Viedeň na přelomu století“, 59.

vrstva, která vytvořila vlastními silami nemalé bohatství, si začala stavět městské paláce, které svou okázalostí konkurovaly šlechtickým sídlům.

Samotné stavby na Ringstrasse pak svým typem i výzdobou indikují účel a poslání budovy a to včetně budovy parlamentu. Co se týče jeho národní symboliky je na rozdíl od budapešťského až přísně „politicky korektní“. Použitím klasického slohu a antikizujícího výzdobného programu se o něm dá hovořit jako o národnostně neutrálním a nadstranickém. Imperiální Rakousko mělo svou oficiální identitu zakořeněnou v barokní architektuře 18. století, tedy v době absolutní moci císařství a největší slávy, ale přesto nebyl zvolen neobarokní či „německý“ neorenesanční sloh. Naopak: citováním architektonického slohu periklovských Athén byla podtržena tradičnost, čili legitimita parlamentu, jako zcela nové instituce v rámci dosud tradičně autokraticky spravované říše.

Parlament v Budapešti je naopak plný odkazů na maďarskou historii a hrdiny. Jeho neogotický sloh byl často sice považován za původně německý, ale sami Maďaři ho (ostatně správně) identifikovali s britským parlamentem a tak se „stala budova více protestem proti rakouské hegemonii a nárokovala si maďarskou nezávislost, jako kdyby byl národ více nezávislým a více evropským, než doopravdy byl.“²² Důležité je podotknout, že zmíněné historické slohy jsou ve svém užívání internacionální a není je možné výlučně spojit s žádným národem.

Duální monarchie je výraz, který v sobě obsahuje dva rovnoprávné státy a dvě hlavní města. Ale společná říšská ministerstva ve Vídni vzbuzovala v Budapešti věčný pocit křivdy, a proto i tato rivalita s Vídni dodávala budapešťskému parlamentu nepřehlédnutelný národnostní nádech. Budapešť byla nejen hlavním městem Zalitavska, ale také hlavním městem národa. A jak píše J. Pešek „s císařskou Vídni se Budapešť chtěla měřit, co se však architektury a urbanistiky týče, vědomě ji nechtěla v ničem následovat.“²³

V neposlední řadě bych v úvodu ráda osvětlila používání některých pojmů. Název hlavního města Budapešti jsem se rozhodla používat v celé práci, ač jsem si dobře vědoma, že by se měl správně užívat až po sjednocení města v roce 1872 (do té doby se dá hovořit o Budapešti). Dále jsem se rozhodla, že budu území Zalitavska (Země Koruny svatoštěpánské) nazývat Maďarskem, ač je v českém prostředí rozšířený termín Uhry, avšak rozlišení Maďarsko a Uhersko používá jen čeština, budu pro přehlednost používat jen pojmy Maďarsko a maďarský.

²² Alofsin, „When buildings speak“, 128.

²³ Pešek, „Od aglomerace k velkoměstu“, 100.

1. Imperiální Vídeň

Vídeň platila za hlavní a nejvýznamnější město rakouské monarchie a potažmo i za centrum celé střední Evropy. Přídomek imperiální se ve vztahu k Vídni používá velice často, byla císařským sídlem a centrem, odkud panovník vládl celé monarchii. Její význam je tedy ve střeoevropském kontextu nesporný. Císařský charakter Vídně začíná pozvolna ztrácet na intenzitě po nastolení konstituční monarchie a liberální politiky. Rozhodujícím okamžikem nejenom pro architektonický rozvoj města bylo císařské nařízení k výstavbě velkorysého bulváru Ringstrasse. Liberální politika dovolila, aby na této honosné třídě vyrostly instituce celostátního významu. Přímo naproti císařskému sídlu Hofburgu se pak vyčlenila parcela pro říšskou radu (anglicky *Imperial Council*), nejvyšší zákonodárný sbor Království a zemí na říšské radě zastoupených, neoficiálně pojmenované jako Předlitavsko.

1.1. Liberální éra rakouské politiky a role parlamentu

Ranou pro absolutistickou monarchii byla prohraná válka s Francií a Sardinii v roce 1859, po ní nastalo období reform shora a nastolení liberálního směru politiky. Princip liberalismu tkvěl v nahrazení aristokratického feudálního parlamentním centralismem. V říjnu roku 1860 se císař oficiálně zřekl absolutismu a následující rok vydal tzv. Únorovou ústavu, která systém reprezentací ukotvila v zemských sněmech a dvoukomorové centrální říšské radě. V ní měla nevolená horní panská sněmovna právo veta a byla jakýmsi prostředníkem mezi liberálnější poslanceckou sněmovnou a panovníkem, který však měl stále ve svých rukou skutečnou moc. Takto nastavený systém, který nedával šanci k prosazení státoprávních národnostních představ, však od počátku (nejenom) maďarští reprezentanti bojkotovali. Za čtyři roky poté došlo dokonce k sistování ústavy a rozpuštění říšské rady. To společně s další vojenskou porážkou, tentokrát s Pruskem roku 1866, vedlo Habsburskou monarchii k rozhodnutí ustanovit dualismus. Vyrovnaní z roku 1867 proběhlo mezi rakouským císařem a uherským králem zosobněnými v jedné osobě Františka Josefa I. Prosincová ústava ze stejného roku, již z per poslanců říšské rady, zřídila (pro oba státní celky) tři společná říšská ministerstva (zahraničí, financí a vojenství), zodpovědná tzv. delegacím „společnému parlamentu“, který byl volen říšskou radou a uherským sněmem. Jeho zasedání se odbývalo střídavě ve Vídni a

Budapešti. Ostatní záležitosti byly vykonávány vídeňskou a budapešťskou vládou odděleně a byly odpovědné říšské radě a uherskému sněmu.²⁴

Nastala tak nová éra rakouských dějin, kdy se pozvolna omezoval vliv panovníka a církve. Liberálové hledali možnosti, jak nejlépe rozdělit moc, aniž by se zřekli své loajality k císaři, na němž byli samozřejmě stále závislí. Meze politického a hospodářského liberalismu se projeví v hospodářské krizi z jara 1873. Konec liberální éry se projevil o pár let později v roce 1879, kdy byli vládnoucí liberálové vystřídáni konzervativci v čele s Eduardem Taafem. Jeho vláda vydržela vládnout v Předlitavsku neuvěřitelných 14 let. Jednalo se tak o nejkolidnější období v předlitavské éře.²⁵ Avšak dopady na společenské klima měla předešlá liberální vláda nezměrné. Potřeby a nároky nově emancipované buržoazní třídy měly pozitivní dopady na společenský rozvoj. Není tedy divu, že do tohoto období spadají velké proměny v materiální podobě města Vídně i ve smýšlení jejích obyvatel.

1.1.1. Liberalismus jako impulz k architektonické přestavbě Vídně

Rakouský liberalismus stál, jako obdobně ve většině evropských státech, proti aristokratickým privilegiím a absolutismu a šel ruku v ruce s raným kapitalismem. Možnost uplatnění liberálních svobod měla za důsledek prudký rozvoj vídeňské buržoazie. Její příslušníci aspirovali na to, stát se novou vůdčí silou, avšak společnost byla stále svázána tradičními aristokratickými pouty a prudké změny společenského postavení nedovolovala.

Podle C. E. Schorskeho²⁶ se vídeňské buržoazii nepodařilo starou aristokracii ani zničit, ani s ní splynout. Byla, možná až paradoxně, bytostně závislá na císaři. Dále Schorske podrobněji rozvíjí myšlenku asimilace nové třídy se šlechtou, které bylo možno dosáhnout dvojím způsobem. Kromě těžší cesty – zisku šlechtického titulu skrze císařský dekret, tu byla snadnější cesta a to prostřednictvím kultury. Rakouská šlechta byla hluboce katolická, zároveň však měla velmi vysoké estetické citění. V této situaci se vídeňská buržoazie, založená na liberálních hodnotách rozumu a zákona, ocitla tváří v tvář šlechtickému smyslu pro krásno, které si sice osvojila, ale v jakési zesvětštělé a individualistické podobě mnohdy inklinující k narcismu a nabubřelosti.

²⁴ Veber, „Dějiny Rakouska“, 418–424.

²⁵ Ibid., 426.

²⁶ Schorske, „Viedeň na přelomu století“, 25–30.

Názorným příkladem je nová výstavba Vídně 60. a 70. let, na kterou lze nahlížet jako na pokus liberální buržoazie o vyprojektování si vlastní cesty do dějin. Pokus vytvořit si svůj „rodokmen s grandiózními budovami inspirovanými gotickou, renesanční či barokní minulostí, jež jim nepatřila.“²⁷

1.1.1.1. Ringstrasse jako příklad vizualizace buržoazních hodnot ²⁸

Rozhodnutí o stržení středověkých hradeb a výstavbě okružní třídy, která následně zhmotňovala hodnoty buržoazie, vydal paradoxně, ač zcela logicky, sám císař. Dekret Františka Josefa I., začínající „Je mou vůlí, ...“, otiskly *Wiener Zeitung* 25. prosince 1857.²⁹ Prstenec opevnění tzv. glacis se tímto výnosem převedl z armádního eráru do občanského užívání.³⁰ Éra Ringstrasse, jak je toto období končící v 90. letech nazýváno, tak mohla začít.

Vypracováním urbanistického plánu byl pověřen architekt Ludwig Förster, který rovněž učinil první pokusy přivést do Vídně zahraniční architekty. Již v roce 1846 za ním přijel Dán (a jeho budoucí zeť) Theophil von Hansen (1813-1891), se kterým společně vyprojetoval pár staveb a který se stal, jak se později ukázalo, jedním z nejdůležitějších architektů Ringstrasse.³¹

Důvodů k vybudování „exkluzivní okružní třídy s řadou státních, veřejných i soukromých staveb nejvyšší reprezentační kategorie“³² bylo mnoho, ale právě státně-reprezentační důvod byl jedním z hlavních. Potřeba překonat středověký a barokní charakter města šla ruku v ruce s reprezentačními nároky moderní doby. Do jisté míry v tom hrála roli kompenzace nepřilíh úspěšné zahraniční politiky a ohlas monumentální přestavby Paříže.³³

Nejvýznamnější a nejreprezentativnější budovy na Ringu se nacházejí v Radniční čtvrti, v blízkosti Hofburgu. Jedná se o stavby v různých historických slozích, které vzešly do kunsthistorie jako *Ringstrassenstil*.³⁴ Slohy jejich fasád však nebyly vybrány náhodně. K reprezentativnímu účelu jsou jednak historické styly nejvhodnější a v tomto případě

²⁷ Schorske, „Viedeň na přelomu století“, 28.

²⁸ VIZ PŘÍLOHA Č. 1

²⁹ František Josef I., „Es ist Mein Wille“, *Wiener Zeitung*, (25. prosince 1857): 1–2, <http://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?apm=0&aid=wrz&datum=18571225&seite=1&zoom=3>.

³⁰ Nezastavěný pás glacis a samotné hradby dlouho bránila armáda. Vídeňské hradby byly symbolem vzdorování turecké okupaci. Byly to právě ony, které zabránily vpádu Turků dále do Evropy. Poté na jejich udržení trvala armáda - „ještě dlouhá léta po roce 1848 ‚bojující‘ s vídeňskými povstanci.“ Pešek, „Od aglomerace k velkoměstu“, 65. Armáda rovněž mluvila do samotné výstavby ulice. Její šířka měla být co možná nejširší, aby se zabránilo snadnému budování barikád a kavalériím by umožňovala rychlý přesun. Schorske, „Viedeň na přelomu století“, 50.

³¹ Ulrike Jenni, *Theophil Hansen: Entwürfe zur Akademie der Bildenden Künste in Wien* (Viedeň: Akademie der Bildenden Künste, 1985), 29–30.

³² Pešek, „Od aglomerace k velkoměstu“, 66.

³³ *Ibid.*, 65

³⁴ Sibylle Berg et al., *1865, 2015: 150 Jahre Wiener Ringstraße: dreizehn Betrachtungen* (Viedeň: Metroverlag, 2014), 9.

představují vzorový vztah mezi účelem budovy a zvoleným uměleckým slohem. Jinými slovy byl myšlenkový obsah budovy v plné shodě s jejím architektonickým programem. Městská správa sídlící v budově radnice (1872-83) od Friedricha Schmidta ve vlámském gotickém stylu, odvolávající se na středověké radnice a městskou pospolitost. Univerzita, reprezentující vyšší vzdělání (1873-84) od Heinricha Ferstela v čistě renesančním italském stylu, odvolávající se na humanistické ideály a první italské univerzity. Vysoká úroveň dramatického umění ve Dvorním divadle (*Burgtheater*) v raně barokním slohu, jako připomínky, kdy v divadle poprvé vedle sebe zasedli duchovní a šlechtic s měšťanem.³⁵ A v neposlední řadě parlamentní vláda v budově říšské rady – parlamentu, který se svým klasickým řeckým slohem odvolává k architektuře první demokracie. Ač se slohy budov od sebe liší, všechny se odvolávají na jediný koncept historických slohů a formují obrázek buržoazní společnosti a hodnot liberalismu.

Autor knihy *Vienna 1900* vnímá výslednou eklektickou architekturu Ringstrasse jako kariérní a jako metaforu zdiskreditovaného liberalismu, který ji zrodil spokojující se spíše s napodobeninou než s novým tvořením.³⁶

Výstavní vídeňský bulvár je však spíše spojován s hospodářskou konjunkturou a bývá označován za její symbol. Vpravdě je tedy ukázkou ztělesnění vládnoucího liberalismu a jeho oslavy – Ringstrasse jako *via triumphalis*³⁷ vybudovaná na vídeňském „Martově poli“. Oproti vnitřnímu městu, které bylo domovem spíše prvnímu a druhému stavu (symbolizovaného architekturou barokního Hofburgu, šlechtickými paláci nebo katedrálou sv. Štěpána), byla nově vznikající třída triumfem třetího stavu nad císařskou mocí (se svými dominantami sídel konstituční vlády a vyšší kultury). To, že se buržoazie díky svému růstu a ekonomickému významu stala klíčovou ve vyvažování moci, svědčí i příklad budov radnice a parlamentu postavených v blízkosti *bývalého* centra moci – Hofburgu. Důležitým momentem je rovněž prostorové uspořádání budov – politika, vzdělanost a kultura zde stojí jako sobě rovné. Výsledek by se dal označit za směsici neokonzervatismu (prvním investorem na Ringstrasse byla aristokracie, volba historických stylů) a liberalismu (účel jednotlivých veřejných budov), ale zároveň to byl velkolepý památník vládnoucímu císaři Františku Josefovi I. Třída tedy reprezentovala tehdejší buržoazní elitu a sehrávala významnou roli v reprezentaci státu –

³⁵ Schorske, „Viedeň na přelomu století“, 53.

³⁶ Kirk Varnedoe, *Vienna 1900: art, architecture & design* (New York: Museum of Modern Art, 1986), 25.

³⁷ Toman, „Vienna: art and architecture“, 167.

monarchie. Jednalo se o společenský kompromis a syntézu kulturních a společenských hodnot, které přispěli k posílení vztahu mezi aristokracií a buržoazií.³⁸

1.2. Cesta k vybudování parlamentní budovy

Vídeň byla v první polovině 19. století na poli architektury relativně neaktivní. Až liberální uvolnění a všeobecný růst 60. let, tvořivé síly uvolnil. Vídeň měla specifické postavení, i po vyrovnání platila za hlavní město monarchie. Stála za tím historická tradice i fakt, že byla sídlem vládnoucího rodu Habsburků. I když byla vídeňská samospráva silně centralizovaná a v mnoha ohledech odkázána na vládní rozhodnutí, šel vztah mezi městem a parlamentní budovou jaksi mimo. Parlament zastupující všechny země Předlitavska neměl pro Vídeň takový význam jako maďarský parlament pro Budapešť, která byla ztělesněním nově nabyté státnosti. Imperiální Vídeň měla určitý nádech nadstranickosti, zato jako centrum Dolních Rakous sledovala své vlastní zájmy.

1.2.1. Historické pozadí a výstavba parlamentní budovy

Po krátkém období parlamentarismu po roce 1848 nastala dekáda úplného útlumu všeho, co by se týkalo parlamentního uspořádání. Změna přišla až s Únorovou ústavou, která většinu moci centralisticky koncentrovala ve Vídni, v nově založené říšské radě. Do rakousko-uherského vyrovnání byla tato instituce ochromována maďarskou neúčastí a postupným odchodem dalších zemských zástupců, její fungování bylo tedy velmi problémové. Obě dvě její komory sídlily na různých místech. Zasedání panské sněmovny (*Herrenhaus*) se odbývala v dolnorakouském Zemském domě v Herrengasse v blízkosti centra. Pro poslaneckou sněmovnu (*Abgeordnetenhaus*) byla za pár týdnů zřízena provizorní budova u Schottentor, stála nedaleko, zato na kraji městských hradeb. Její charakter jí vysloužil posměšnou přezdívku *Bretterbude*.³⁹

Původní plány počítaly s novými budovami pro obě komory parlamentu, stojícími na nově vzniklé okružní třídě. Horní komora měla stát na nynějším Justitzplatz (sousední pozemek současného parlamentu, nyní sídlo Justičního paláce). A pro dolní komoru se počítalo

³⁸ Schorske, „Vídeň na přelomu století“, 64–68.

³⁹ V překladu prkenná bouda. „Das österreichische Parlament = the Austrian Parliament“ (2000), 23–25.

s pozemkem na Schillerplatz (zde nakonec Hansen postavil v letech 1872-75 Akademií výtvarných umění). V roce 1865 se konala architektonická soutěž na obě budovy parlamentu. Dánský architekt Theophil von Hansen představil pro obě budovy různé slohy. Panskou sněmovnu vyprojektoval ve „vznešenějším“ klasickém řeckém stylu, pro poslaneckou sněmovnu počítal s renesančním slohem.⁴⁰ Avšak prusko-rakouská válka a vnitropolitické spory roku 1866 plánování přerušilo a po roce 1867 byl plán na dvě sídla parlamentu z ekonomických důvodů opuštěn. Naopak „naděje na parlamentní sjednocení šlechty a lidu“⁴¹ symbolizované jednou společnou parlamentní budovou zvítězily. Rakouské Ministerstvo vnitra si roku 1869 najalo k jejímu vyprojektování Hansena, kterého oslovilo na základě výsledků architektonické soutěže z roku 1865. Hansen pro tuto jedinou budovu zvolil ten „vznešenější“ z obou slohů.

Definitivní místo parlamentu přidělil roku 1870 sám císař. Jednalo se o bývalé slavnostní místo parádních vojenských přehlídek,⁴² které se nacházelo nakoso naproti císařskému Hofburgu. Práce na budově začaly v červnu 1874 a 2. září byl slavnostně položen základní kámen. Za devět let se ke konci listopadu 1883 mohli do budovy poslanci nastěhovat. První zasedání se v nové budově konalo 4. prosince 1883. Výdaje na postavení budovy parlamentu byly vyčísleny na 24 milionů korun, což zhruba odpovídalo rozsahu i použitým materiálům.⁴³ I když si stavby vídeňského a budapešťského parlamentu nemohou konkurovat svou velikostí, stavba budapešťského parlamentu se oproti vídeňskému enormně prodloužila i prodražila. Zajímavý je i fakt, že stavba říšské rady započala rok po velké hospodářské krizi, ochromující celou střední Evropu. Krize ke všemu propukla velmi nešťastně, týden po otevření světové výstavy, kterou Vídeň toho roku hostila a po které zbyly jen milionové dluhy. S rokem 1874 se Rakousko-Uhersko dostalo do recese.⁴⁴ Dá se tedy říci, že devítiletá stavba (společně s budováním celé Ringstrasse) zaměstnávající mnoho společností, řemeslníků a dělníků určitou měrou pomohla Vídni k zmírnění dopadů krize.

Nyní stručně zmíním, jak tato budova vypadá.⁴⁵ Stavba má horizontální charakter, podtržený existencí pouze jednoho patra. Masivní, hrubě opracované přízemí evokuje jakýsi

⁴⁰ Schorske, „Vídeň na přelomu století“, 56.

⁴¹ Ibid., 56.

⁴² Toman, „Vienna“, 167.

⁴³ „Das österreichische Parlament = the Austrian Parliament“ (1992), 69.

⁴⁴ Jaroslav Halada a Milan Hlavačka, *Světové výstavy: od Londýna 1851 po Hannover 2000* (Praha: Libri, 2000), 60–62.

⁴⁵ VIZ PŘÍLOHA Č. 2

podstavec, na kterém stojí vycizelovanější první patro. Budova však na velkolepé třídě nezaniká. Hansen ji pozvedl vybudováním vozové příjezdové rampy, která vyústí přímo před hlavní vchod, nacházející se v prvním patře budovy. Vchod je situován v samotném středu symetrické stavby a svou zdobností na sebe strhává největší pozornost. Jedná se o klasické chrámové portiko se sloupovím, korunovaným zdobným tympanonem. Portikus je adekvátním předznamenáním nejrepresentativnější místnosti parlamentu, tzv. Sloupové síně.

Před vchodem, uprostřed ramen rampy je umístěna vysoká socha Pallas Athény s fontánou, která spolu se dvěma vysokými vlajkovými stožáry dodává vstupu do parlamentu impozantní charakter. Na obou stranách od vchodu se nacházejí identická křídla se zasedacími sály komor parlamentu, jejichž mírně nadzvednutá zdobná střecha je v celku budovy zvýrazňuje. Konce budovy jsou zvýrazněny opakujícími se předsazenými menšími portiky. Jako celek působí budova harmonicky a čistě, což podtrhává její bílé obložení z mramoru z tyrolského Laasu a určitá strohost výzdoby, která je však slohově programová.

1.2.2. Klasický sloh jako architektonické řešení nového parlamentu

Budovu říšské rady navrhl Hansen ve stylu antického řeckého chrámu. Logickým odůvodněním volby klasického řeckého slohu byl Hansenův osmiletý pobyt v řeckých Athénách, kde se podílel na vykopávkách a stavbách antického charakteru. Sám architekt odůvodňoval řecký styl takto: „staří Řekové byli prvními lidmi, kteří milovali svobodu a pravidelnost nade vše. Byl to jejich sloh, který kromě své výrazné strohosti a pravidelnosti, umožňoval širokou svobodu ve výstavbě.“⁴⁶ Hansen se tak během řeckého období naučil stavět budovy helénskému stylu a stal se velkým obdivovatelem celé této kultury. Jeho vzorem byl italský palác (*palazzo*) ze 16. století s nemnoha osobitějšími prvky, jehož horizontální charakter zjemnil vertikálními elementy. Své stavby projektoval pouze v renesančním nebo klasickém řeckém stylu a po celý život odmítal gotiku.⁴⁷ A tak se stalo, že se Hansen stal v roce 1868 druhým profesorem architektury na vídeňské Akademii a to na doporučení jejího prvního profesora a iniciátora Friedricha Schmidta (1825-1891). Schmidt k sobě přizval Hansena, aby byla Hansenova klasická škola alternativou a protipólem k té Schmidtově – gotické.⁴⁸ Pokud

⁴⁶ „Das österreichische Parlament = the Austrian Parliament“ (2000), 80.

⁴⁷ Stefan Muthesius, „Theophil von Hansen by Renate Wagner-Rieger and Mara Reissberger“, *Journal of the Society of Architectural Historians* 42, č. 1 (březen 1983): 80.

⁴⁸ Sisa, „Neo-Gothic Architecture and Restoration of Historic Buildings in Central Europe“, 174.

by se vzalo v potaz, že Schmidtovým žákem byl mimo jiné architekt budapeštského parlamentu Imre Steindl, dal by se označit maďarský parlament minimálně, co se architektury týče, za protipól tomu vídeňskému.

Budovu vídeňského parlamentu považoval její architekt za své životní dílo a byl si dobře vědom toho, o jakou reprezentativní zakázku se jedná. A právě tento její charakter a obsah, který naplňovala, pozdvihl zvolením klasické formy, která se zrodila, kde jinde než v kolébce demokracie. „Je to tedy malý zázrak, že nejdůležitější politické termíny – politika a demokracie – jsou odvozené ze starověkého Řecka.“⁴⁹

Parlamentní budova přezdívaná také jako *Vídeňská Akropolis*⁵⁰ připomíná svým provedením vily v okolí Benátek od A. Palladia ze 16. století. Odkud je odvozený název pro tento druh neoklasické architektury tzv. palladianismus, který vychází ze zásad antické chrámové architektury. Palladiánské odvozeniny byly od 18. století hojně využívány ke stavbám budov parlamentů, soudů a jiných vládních staveb po celém světě. Tato městská architektura veřejných budov tedy často vede k asociaci státnosti a tím také národnosti, ačkoli to „národní“ architektura není.

R. Quek v knize *Nationalism and architecture* tvrdí, že palladianismus společně s francouzskou a německou formou neoklasicismu jsou nejbliže ze všech ostatních slohů ke spojení, že architektura dává dojem státnosti a národní vlády (založené na požadavcích nezávislosti). Tento vztah však označuje za protichůdný, protože národní vláda ze své podstaty žádá specifčnost a ne univerzalitu.⁵¹ Tento bod shledávám klíčovým. Protože v budově říšské rady je v případě poslanecké sněmovny zastoupeno osm národností.⁵² Domnívám se tedy, že volba „neutrálního“ klasického stylu byla vhodně uvážena a zvolena. Státním, imperiálním stylem tak jen podtrhla nadstranický charakter mnohonárodnostní monarchie a byla v plné shodě s osobním mottem Františka Josefa I. – *viribus unitis*,⁵³ za jehož vlády byla budova postavena. Volba klasického slohu také nedala vzniknout (ne)opodstatněným debatám na téma jeho „národnosti“, jako tomu bylo v případě „německé“ gotiky použité na stavbě budapeštského parlamentu.

Vídeňský parlament popsal H. R. Hitchcock ve své monografii o architektuře 19. století, jako poslední grandiózní monument řeckého stylu.⁵⁴ Sám architekt T. Hansen se vyjádřil

⁴⁹ „Das österreichische Parlament = the Austrian Parliament“ (2000), 81.

⁵⁰ Václav Fiala, *Vídeň: literární toulky dunajskou metropolí* (Praha: ASPI, 2004), 185.

⁵¹ Quek, „Nationalism and architecture“, 8.

⁵² Němci, Češi, Poláci, Ukrajinci (Rusíni), Rumuni, Chorvaté, Slovinci, Italové.

⁵³ Spojenými silami.

⁵⁴ Hitchcock, „Architecture nineteenth and twentieth centuries“, 149.

ke slohu budovy takto: „vznešené klasické formy [parlamentu] budou mít svou přesvědčivou působivostí povznášející a podnětný vliv na zástupce národa“.⁵⁵

1.3. Architektura vídeňského parlamentu jako symbolu nadnárodnosti

Předešlé kapitoly ozřejmily politickou a společenskou situaci a postavení vídeňského parlamentu v rámci jeho předlitavské sféry vlivu. Jak již bylo zmíněno, byla říšská rada na rozdíl od svého budapešťského protějšku, národnostně heterogenní. Tento fakt byl vzat v úvahu již volbou architektonického slohu. Ten odkazuje k čisté nadstranické státnosti, odvolávající se na všeobecně přijímané tradiční hodnoty demokracie a práva. Architektonický program budovy proto nemůže být rozporován, snad jen svou univerzalitou, která je však v tomto případě ve shodě s politickým zastoupením, neupřednostňující žádný z nižších správních celků.

Tento princip se promítl do použitých materiálů k výstavbě a výzdobě budovy. Jako symbolické gesto lze považovat, že většina materiálu byla do Vídně dopravena skoro ze všech královských provincií monarchie.⁵⁶ Kromě základního principu dělby moci, který se do architektury logicky vepsal, je v budově patrná rozsáhlá soběstačnost. Příkladem budiž vlastní pošta, restaurační zařízení, nebo moderní topný systém a klimatizace, což lze na tehdejší dobu pokládat za pokrokové. Budapešťský parlament tyto trendy také následoval.

Co se týká vnější i vnitřní výzdoby, nesla se ve stejném duchu s architekturou budovy. Sochy, busty, reliéfy a ostatní kamenická, řemeslná a malířská výzdoba vycházela a odvolávala se na klasické antické (či renesanční) formy a názvosloví. Venkovní průčelí budovy je zvýrazněno rampou⁵⁷, jejíž přístupy střeží dvě bronzové sochy krotitelů koní, které mají symbolizovat nutné potlačení vášní, které je podmínkou úspěšné parlamentní spolupráce. Rampu zdobí osm starověkých dějepisců.⁵⁸ Na levé straně (v levém křídle zasedala horní komora) se nacházejí řečtí historici, na pravé straně (dolní komora) jsou umístěny sochy římských dějepisců. Toto rozdělení podle Hansena podtrhává fakt, že praktická, věcná politika Římanů byla praktikována v poslanecké sněmovně, zatímco ta teoretická, připisovaná Řekům byla doménou horní komory. Rozdělení budovy na prostory horní a dolní sněmovny pomocí řeckých a římských symbolů, je patrné nejen na rampě a v interiéru, ale rovněž na střechách

⁵⁵ Schorske, „Vídeň na přelomu století“, 56.

⁵⁶ „Das österreichische Parlament = the Austrian Parliament“ (2000), 82.

⁵⁷ VIZ PŘÍLOHA Č. 3

⁵⁸ Řečtí: Thúkídidés, Polybios, Xenofón a Herodotos. Římští: Julius Caesar, Tacitus, Titus Livius, Sallustius.

obou zasedacích sálů. Měděná střecha je zpracovaná v profilu řeckých střech a má bohatou sochařskou výzdobu. Jedná se o 78 mramorových soch a 66 reliéfů. Z toho je 44 alegorických figur reprezentující různé lidské vlastnosti a obory lidské činnosti. Zbývající 34 soch zobrazuje slavné osoby z řecké a římské historie, které se vztahují k 16 alegorickým reliéfům, symbolizujícím oblasti veřejného života, ve kterých tyto osobnosti vynikaly. Na 50 malých reliéfů pak symbolizuje provincie, důležitá města a řeky celé monarchie. Nejlépe řemeslně provedené jsou bronzové sochy osmi *Kvadrig* na střešních nárožích, které jsou vedeny okřídlenou bohyní Niké.⁵⁹ Výzdoba střechy, ač v architektuře budovy zanikající, je v kontrastu s jednoduchostí její fasády.

Hlavní vchod střeží 5,5 metru vysoká socha Pallas Athény od K. Kundmanna, tyčící se nad velkorysou fontánou. Ústřední socha však měla podle původního plánu zosobňovat Rakousko (alegorickou postavu ženy *Austrie*). Po důkladnějším politickém uvážení bylo toto autoritativní řešení vyřešeno věnováním sochy politicky neutrální bohyni moudrosti – a „její mýtus vstoupil tam, kde se nedostávalo historie.“⁶⁰ Národní charakter dostaly v sousoší alegorie čtyř hlavních řek, zobrazující oblasti zastoupené v parlamentu – Dunaj, Inn, Labe a Vltava. Parlamentarismus zobrazují dvě alegorické sochy, které zdůrazňují základní principy konstituce a práva. Socha *Legislativy* drží v rukou sborník práva a *Exekutiva* třímá meč spravedlnosti a pár vah. Tyto sochy se nacházejí po stranách Pallas Athény, která držící své atributy – kopí a okřídlenou bohyni vítězství Niké, shlíží na rušnou Ringstrasse a císařské sídlo naproti. Ač byla Kundmannova socha součástí Hansenova plánu, byla vztyčena až roku 1902, skoro 20 let po dokončení budovy.⁶¹

Obsahově nejbohatší je centrální chrámové portiko. Nad zdobnými korintskými sloupy se nachází římsa korunovaná tympanonem.⁶² Ten, umístěný nad vchodem, plátí za nejreprezentativnější článek pláště budovy. Je dekorován sochami, které jsou věnované námětu, zobrazujícího císaře Františka Josefa I. svolávajícího země koruny, za účelem udělení ústavy. V této scéně od sochaře E. Hellmera jsou všechny figury orientovány na ústřední postavu, velmi zhruba zosobňující císaře. Zvolení tohoto námětu odpovídá tehdejšímu vnímání budovy. Zde na říšské radě je v božské pozici znázorněn vládnoucí panovník.⁶³ Pod stropem

⁵⁹ „Das österreichische Parlament = the Austrian Parliament“ (2000), 92–95.

⁶⁰ Rakouský parlamentarismus rovněž netíhl k soše Svobody, která byla zatížená revoluční historií, ale uchýlil se k bezpečnější Athéně, jako symbolu racionalistické kultury. Schorske, „Viedeň na přelomu století“, 57.

⁶¹ „The Architecture and History of the Parliament Building“, Republic of Austria - Parliament, <https://www.parlament.gv.at/ENGL/GEBF/> (staženo 1.5.2017)

⁶² VIZ PŘÍLOHA Č. 4

⁶³ Mezi Hansenem a Hellmerem vzniklo kvůli sochařskému pojetí tympanonu značné napětí. Malířsky a barokně pojaté sochy mohly podle Hansena ohrozit neoklasické pojetí budovy. Současný pohled je také kritický, námět je

portika se nachází skleněná mozaika od E. Lebiezkiho, jejíž střední část vyobrazuje Království a země na říšské radě zastoupené, vzdávající hold alegorické postavě *Austrie*.

Nejreprezentativnějšími prostory v parlamentní budově jsou vchod s atriem, které ústí do Sloupové síně a oba zasedací sály. Nyní uvedu pár příkladů výzdoby těchto prostor. Především je první místností za vchodem a návštěvníka svou výzdobou připraví ke vstupu do ústřední místnosti celé budovy – Sloupové síně. Strop je zde podpírán iónskými sloupy a obě boční stěny jsou lemovány deseti podobiznami antických bohů. Podstropní pásová malba od A. H. Schrama znázorňuje mír, ctnosti a patriotismus. Nad vchodem do Sloupové síně je pak na trůně vyobrazena *Austrie*, které bojovníci přísahají slib věrnosti – „naše životy a krev za vlast“, a které ženy přinášejí dary.

Sloupová síň koncipovaná jako velkorysá kolonáda 24 korintských sloupů, je 40 metrů dlouhá a 23 metrů široká.⁶⁴ Z architektonického hlediska je to svým způsobem převrácený pantheon, protože sloupořadí je uvnitř, nikoliv vně zdí. Je to pravé srdce parlamentu, navržené jako neformální místo setkávání členů obou komor a pro slavnostní účely, například pro řeč z trůnu k poslancům (podle britského vzoru), k tomu zde však nikdy nedošlo.⁶⁵ Podstropní 126 metrů dlouhou malbu namaloval E. Lebiezki dle Hansenovy koncepce vývoje civilizace, zejména pak v Rakouských zemích. Scény byly věnovány jak legislativnímu vývoji, tak rodinnému životu. Dnes z ní zbyly jen fragmenty, protože bombardování z února 1945 parlamentní stavbu značně poničilo.

Zasedací sály se od sebe nelišily, až na pár zdobnějších detailů v případě horní panské sněmovny, ta však utrpěla při náletu největší škody a její dnešní podoba pochází z roku 1956. Zasedací sál poslanecké sněmovny⁶⁶ má půlkruhový tvar amfiteátru, měří 34 metrů a na hloubku má 22,5 metru. Nacházejí se v něm dvě galerie. V první je vyčleněná lóže pro hlavu státu, sekce pro diplomaty, domácí a zahraniční tisk. Druhá je vyhrazena veřejnosti. Z architektonického hlediska je sál koncipovaný jako řecké divadlo.⁶⁷ Denní světlo prochází z velké části proskleným stropem s ručně malovaným sklem a zeď za řečnickým je ve stylu klasické scénérie s chrámovým sloupořadím, jehož tympanon zdobí hodiny se sochařskou alegorií částí dne. Mezi sloupy se nacházejí římsští císaři a myslitelé (v případě panské

dle něj bez nápadu a vyobrazení císaře, přes jehož nahé tělo visí plášť vypadající spíše jako prostěradlo, je nedůstojné. Na druhou stranu vypadá jako nejvyšší z bohů na Olympu. Toman, „Vienna“, 262–264.

⁶⁴ VIZ PŘÍLOHA Č. 5

⁶⁵ „Das österreichische Parlament = the Austrian Parliament“ (2000), 105.

⁶⁶ VIZ PŘÍLOHA Č. 6

⁶⁷ Odkaz na budovu divadla *Teatro Olimpico* v Benátkách od A. Palladia. Jako v divadle, tak se za řečnickým nachází zdobená „fasáda“. Toman, „Vienna“, 188.

sněmovny to byli osobnosti ze starověkého Řecka). Pásová malba od A. Eisenmengera zobrazuje vývoj státu v 15 alegoricko-historických polích. Jedná se o scény ze starověku, například: nastolení spartské vlády, Platonovo učení práva, Solón představuje Athéňanům ústavu, Démostenés promlouvá k lidu. V malbě, kde Perikles přikazuje architektovi postavit honosnou budovu, má postava Phidia tvář architekta Hansena. Obdobná pásová malba v panské sněmovně znázorňovala scény ze starověkého Řecka.⁶⁸

V budově se nachází také slavnostní síň, kde se projednávaly společné záležitosti Říšské rady a Uherského sněmu. Dodnes jí zdobí dva největší lustry v budově od T. Hansena, který se mimo architektonického a sochařského programu budovy podílel i na jejím zařízení. Kazetový strop nese erby 17 království a zemí zastoupených na říšské radě. Motiv 17 erbů, společně s iniciály Františka Josefa I. se v minulosti nacházel i na krytkách klíčových dírek.⁶⁹

Architektonická a umělecká forma parlamentu vychází ze vzdělané antiky, která je pro něj okázalým, ale také přiměřeným východiskem. Tím se parlament vyhýbá realitě mnohonárodnostního složení monarchie. Všeobecně se celá sochařská výzdoba parlamentu sice odvolává na univerzální symboly a postavy ze starověku, zato prozrazuje, do jaké míry mladý parlamentní liberalismus postrádal své zakotvení v minulosti. Chyběli mu vlastní hrdinové, kteří by byli akceptovatelní napříč celým předlitavským politickým spektrem.

Umístění parlamentu hraje taktéž velkou roli. Tím, že armáda musela opustit své cvičiště, uvolnil se pro parlament nejlukrativnější pozemek na Ringstrasse – přímo naproti Hofburgu.⁷⁰ To bylo v souznění s jeho novým politickým významem a jeho vyrovnáváním se s institutem panovníka. Podle K. Rennera měla říšská rada promyšlený systém a byla výborným místem pro trénink spoluzakladatelů nově vzniklých států po rozpadu Rakouska-Uherska. Z bývalého vojenského cvičiště se tak stalo cvičiště řečnické, což koresponduje s myšlenkou K. Rennera: „Nebylo by přeháněním říci, že vídeňská říšská rada byla cvičištěm pro střední a jihovýchodní evropskou demokracii a socialismus.“⁷¹

⁶⁸ „Das österreichische Parlament = the Austrian Parliament“ (2000), 107–112.

⁶⁹ „The Architecture and History of the Parliament Building“, Republic of Austria - Parliament, <https://www.parlament.gv.at/ENGL/GEBF/> (staženo 1.5.2017)

⁷⁰ VIZ PŘÍLOHA Č. 7

⁷¹ „Das österreichische Parlament = the Austrian Parliament“ (2000), 109–110.

2. Národní Budapešť

Budapešť prošla v 19. století bouřlivým vývojem. Obraz města, jak ho známe z dnešní doby, tak neskrytě formovaly důležité historické milníky Habsburské monarchie. Porážka maďarské revoluce 1848-1849, rakousko-uherské vyrovnání z roku 1867, sjednocení tří městských částí v roce 1872 nebo oslava Milénia roku 1896, která připomínala tisíciletou přítomnost Maďarů v Evropě, spolu s industriální revolucí a demokratizací společnosti, přeměnila město na moderní evropskou metropoli. Budapešť v dualistické monarchii, společně s Vídní, poprvé získala titul hlavního města. Jako národní hlavní město Maďarska, ztělesňovala celou zemi. A dokončením parlamentní budovy, se stává pravým symbolickým místem k reprezentaci maďarského národa.

2.1. Politické impulzy nutné k vybudování svébytné parlamentní budovy

K vybudování veřejné budovy takového významu a role je zapotřebí, aby byly splněny čtyři předpoklady – státní svébytnost, finanční prostředky, společenský konsenzus a vhodné politické podmínky, které stavbu ze své podstaty „vybudují“, dovolí a posvědí její existenci. V případě Maďarska přišlo toto klima po roce 1860, kdy nastalo uvolnění po neoabsolutistické vládě. Přelomový však byl až rok 1867.

2.1.1. Rakousko-uherské vyrovnání

Rakousko-uherské vyrovnání z roku 1867 se svými důsledky, bylo oním správně nakloněným politickým klimatem, které ze své podstaty uvolní tvořivé síly, které dovolí následnou prudkou výstavbu. Vyrovnání vtělilo do konstituce téměř vše, co bylo požadováno v roce 1848. Maďarsko získalo vlastní administrativu, parlament i vojenské regimenty v rakousko-uherské armádě. Ale například společná administrativa sídlící ve Vídni byla zdrojem dlouhodobé újmy na národní hrdosti.⁷²

Co pro Vídeň představovalo porážku, pro Maďary představovalo vítězství.⁷³ Vyrovnání se stalo důležitým přelomem v procesu utváření národního uvědomění. A klíčovou roli sehrálo

⁷² Gerő, „Modern Hungarian society in the making“, 204.

⁷³ Maďarský termín „kiegyenlítés“ (vyrovnání), neměl zpočátku pejorativní nádech, kterého se mu později dostalo vinou neobratného anglického „compromise“ (kompromis). Sked, „Úpadek a pád habsburské říše říše“, 217.

z hlediska státoprávního – potvrdil se jím státní celek s centrem v Budapešti. Vzniklá politická rovnováha tak nahrávala statu quo, který umožnil plně se rozvinout liberalismu, který šel ruku v ruce s temperamentním maďarským nacionalismem.

Politický režim nastolený po roce 1867 lze považovat za liberální. Umírněná vláda premiéra Kálmána Tiszy (1875-1890) se nesla v duchu hesla *Quieta non movere*.⁷⁴ A. Körösényi charakterizuje tento režim jako éru národního liberalismu se silnou parlamentní tradicí.⁷⁵

3.1.1.1. Role parlamentu

Parlament byl vnímán jako ústřední instituce v reprezentaci Maďarska a centrum národní pozornosti a hrdosti. Maďarský básník Mihály Babits k tomu napsal: „Parlament leží v srdci každého Maďara.“⁷⁶ Což dokládá i fakt, že maďarský tisk pokrýval parlamentní debaty ve velkém a poslance řečníci se stávali národními figurami. Systém se tak ukotvil spíše na střídání osobností než na změnách politických stanovisek.⁷⁷ To také souvisí s omezením liberalismu konzervatismem, v tomto případě reprezentovaným Habsburským dvorem, který zastával roli ochránce feudálního řádu. Panovník měl stále absolutní moc, přičemž zákony mohly být schváleny, jedině po jeho předchozím souhlasu.

Panovník byl v maďarském případě konfrontován s konstituční rolí Svatoštěpánské koruny, ač reálně vládl František Josef I. v Uherském království od roku 1848, králem byl korunován až po vyrovnání. Právě roli panovníka ozřejmuje skrze Svatoštěpánskou korunu nejstarší maďarské kodifikované právo z počátku 16. století (*Tripartitum*). Toto právo říká, že v Maďarsku žijící aristokracii zosobňuje Koruna, nikoliv osoba panovníka. Ten jí a svému lidu vládne právě prostřednictvím Koruny. Šlechta se považuje za společenství Koruny, a symbolicky se podílí na moci, která je odvozená právě z tohoto fyzického objektu – předmětu národní důstojnosti a legitimacy. Panovníka nevolí nikdo jiný nežli sněm (složený ze šlechty), který tak lze považovat za nejvyššího suveréna země.⁷⁸

Po rakousko-uherském vyrovnání byla maďarská politika centralizována v Budapešti – v parlamentu, který platil za zdroj a symbol politické samostatnosti země. Vládnoucí maďarský režim, skrze nově nabytá politická práva rovněž silně akcentoval vlastní nacionalitu.

⁷⁴ Do češtiny přeložitelné jako *klidným nehýbat*. Toto heslo mu připisovala jak opozice, tak jeho přívrženci. Lukacs, „Budapest 1900“, 118.

⁷⁵ András Körösényi, *Government and politics in Hungary* (Budapest: CEU Press, 1999), 3.

⁷⁶ Lukacs, „Budapest 1900“, 109.

⁷⁷ Gerő, „Modern Hungarian society in the making“, 145.

⁷⁸ Csorba, „The Hungarian parliament“, 11.

2.1.2. Probuzený nacionalismus

Je nepochybné, že vyrovnání hrálo velkou roli v procesu vývoje moderní maďarské národní identity, která pak hrála jednu z klíčových rolí v budování parlamentu, jako důležitého národního symbolu země.

Podle historika A. Geróa se termín identita odvolává k národu, ač je to termín velice složitý, v jeho pozadí se vyskytuje jak národnost, tak i náboženská příslušnost, historie nebo jazyk, což dohromady spojuje právě zmíněný národ. Maďarská identita se váže k tradičnímu procesu christianizace, což dokládá i význam papežem udělené Svatoštěpánské koruny, jež vyjadřuje vztah krále k zemi a jejím obyvatelům. Ta je svázána s osobností prvního uherského krále sv. Štěpána.⁷⁹

Historie maďarského národa, od příchodu náčelníka Arpáda do Evropy, vede k určitému sebeobdivu Maďarů, až pyšné povýšenosti nad jiné národy. Z určité části za to může i lichotivá představa cizinců o maďarském národu. Maďaři byli vnímáni jako pohostinní, skvělí kavalíři, dobří lovci, krásní muži a ženy, i jako rasa svůdníků.⁸⁰ Důležitým faktorem je také maďarská obava ze zániku vlastního národa a jazyka, který by se mohl rozplynout v okolních německých a slovanských národech.⁸¹ Formování této národní obavy začíná na počátku 19. století, kdy například umělci začali stále více připodobňovat Maďarsko k ženě – *Pannonia, Hungaria*. Pokud je domovinou žena, je tedy úkolem dobrého národa ji chránit.⁸² Podle této myšlenky je tedy národ maskulinního charakteru, náležitě se bijící za svá práva. Vrchol tohoto národního vzepjetí a pýchy se nepochybně projevil na konci století v oslavách Milénia.

2.1.2.1. Milénium 1896

Velkolepé oslavy tisícího výročí příchodu Maďarů do karpatské kotliny představovaly významný milník pro citový vztah k národu a logicky se tedy promítly do architektonického rozvoje města. Rok 1896 proběhl ve znamení všemožných slavností, přehlídek a velké milénijní

⁷⁹ Geró, „Imagined history“, 1–7. Co se týče jazyka, jako dalšího prvku identity, oficiálním jazykem se maďarština stala v r. 1840 (stále ještě s latinou), od r. 1844 byla již jediným oficiálním jazykem. Ibid., 8.

⁸⁰ Fejtő, „Rekviem za mrtvou říši“, 78.

⁸¹ Tato obava mohla být na místě, v roce 1880 představovali maďarsky mluvící 41,6 % populace Zalitavska. Paul A. Hanebrink, *In defense of Christian Hungary: religion, nationalism, and antisemitism, 1890-1944* (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 2006), 11.

⁸² Geró, „Imagined history“, 10–11.

výstavy připomínající (více či méně⁸³) tisíciletou přítomnost Maďarů v Evropě. Jednalo se o vrchol národního vzepjetí. Ale i tak domácí scéna dovozovala svým konzervativně-liberálním charakterem jen to, co nebylo v rozporu se statusem země v rámci monarchie. Oslavy Milénia byly „historická příležitost pro maďarskou vládu vytvořit jednotnou národní a historickou ideologii, znázorňující de facto nedokonalý stát de jure a inspirující smysl kontinuity a trvalé a neotřesitelné stability, zatímco ve stejném okamžiku uvádějí status quo jako nevyhnutelnost.“⁸⁴

Maďarský profesor zabývající se nacionalismem G. Schöpflin dokazuje na příkladu Milénia existenci, roli a vliv mýtů na společnost. Podle něj jsou nástrojem sebeurčení a vytvářejí iluze ve shodě s myšlením, emocemi a jazykem. Mýty v neposlední řadě typizují a vytvářejí souvislosti. V oslavném roce 1896 tedy prostor společně s architektonickými formami a styly rozšířil význam a reprodukci maďarských mýtů.⁸⁵

Ceremoniální funkce oslav Milénia se projevila ve společném zasedání obou komor parlamentu, návštěvou Františka Josefa I. a císařovny Alžběty (samotný císař se vyskytoval v Budapešti jen zřídkakdy).⁸⁶ Důležitou roli v oslavách sehrála i nedostavěná parlamentní budova. Slavnostní tisícíhlavé procesí s prapory tuto budovu na své trase samozřejmě nemohlo vynechat. V parlamentu, ač stále nedostavěném, byla v ústřední síni pod kupolí slavnostně vystavena nejváženější maďarská národní relikvie – Svatoštěpánská koruna společně s korunovačními klenoty.⁸⁷ Budova parlamentu byla vrcholem oslav Milénia a „nový parlament symbolizoval ztělesnění tisícileté historie Maďarska.“⁸⁸

2.2. Cesta k vybudování svébytné parlamentní budovy

S parlamentní budovou se úzce váže důležitost a vážnost role města, ve kterém tato budova stojí. A Budapešť tuto roli nabývala současně s myšlenkou na výstavbu honosné budovy parlamentu. Ustanovení hlavního města bylo nezbytné pro plné otevření debaty o vybudování reprezentativní budovy parlamentu, která tak podtrhávala nově nabytý status Budapešti.

⁸³ Neexistuje důkaz o přesném roce příchodu náčelníka Arpáda. Historici se shodují že to mohlo být mezi lety 888-900. Určení roku oslav bylo tedy čistě politickým rozhodnutím, V r. 1892 vláda vybrala rok 1895, o rok později bylo Milénium z důvodu nedstatku času přesunuto na rok 1896. Gerő, „Imagined history“, 155.

⁸⁴ Gerő, „Modern Hungarian society in the making“, 204.

⁸⁵ Emilia Palonen, „Millennial politics of architecture: myths and nationhood in Budapest“, *Nationanalities Papers* 41, č. 4 (2013), 540–541.

⁸⁶ Gerő, „Imagined history“, 161.

⁸⁷ Lukacs, „Budapest 1900“, 72.

⁸⁸ Csorba, „The Hungarian parliament“, 31.

2.2.1. Vznik hlavního národního města Budapešti

Ve veřejném povědomí nebyla Budapešť ještě do poloviny 19. století považována za hlavní město maďarského národa. Například zasedání maďarského sněmu se odbyvalo v Pozsony (Bratislavě), kam byl sněm přesunut kvůli turecké nadvládě nad maďarským územím. Jeho sídlo zde bylo až do roku 1848 (díky blízkosti k Vídni), kdy byl poprvé svolán do Pešti.⁸⁹ Přesunutí sněmu do centra Maďarska souvisí s procesem ustanovování hlavního města národa, což v sobě nese důležitou národní symboliku. Obsazování veřejného prostoru národními institucemi jako je parlament, vláda, soud a dalšími kulturními „chrámy“ emancipovaného národa – příkladem mohou být: národní divadlo, muzeum, opera, ale i pomníky, vyjadřují národní velikost a slávu. Jak říká E. Palonen: „Éra budování národů v 19. století poskytuje architektuře široké pole možností, jak upevnit nové národní symboly a zdůraznit ovládnutí hlavního města národní vládou.“⁹⁰ To bylo plně možné až po vyrovnání se s monarchií. V tuto dobu muselo město na své cestě ke svébytnému postavení v rámci Maďarska vyřešit jeden z nejzákladnějších problémů, a to vlastní integraci.

Ke spojení Budy, Pešti, Óbudy a Markétina ostrova došlo až parlamentním výnosem z roku 1872. Sjednocení nabylo platnosti roku 1873, čímž vznikl „representační ‚objekt‘ maďarského politického národa“⁹¹ – hlavní město Budapešť.

Veškeré úsilí bylo směřováno na zdůraznění nově nabytého významu Budapešti, jak v rámci monarchie, tak i navenek. Město dostalo důležitý úkol, reprezentovat svou architekturou a konkrétními budovami svoji roli, i kdyby ne v celé Evropě, tak v rámci monarchie určitě. „Hlavní důraz v urbanistickém plánování v Maďarsku (...) byl kladen na vytvoření jasného oddělení veřejného prostoru od soukromých pozemků skrze různá nařízení, a tak zakotvit hlavní cíl urbanistického plánování – vytvoření ‚representativního obrazu města‘, díky pečlivému dohledu nad stavbou budov, (...) jakési ‚Krásné město‘.“⁹²

Přestavba Budapešti na hlavní město národa byl důmyslný proces, logicky opožděný v porovnání s Vídní, ke které se Budapešť velmi vymezovala a mnohdy i soupeřila. To však

⁸⁹ Csorba, „The Hungarian parliament“, 18, 25.

Situace v první polovině 19. století nebyla jednoduchá, maďarský sněm se nacházel v Bratislavě, výsostným hlavním městem monarchie byla Vídeň a v Budě stál královský neobývaný hrad. Regionální města Buda a Pešť byla vůči sobě v až v rivalském postavení.

Až do dostavby Řetězového mostu v roce 1849 nebyla tyto dvě města napevno propojena. Pešek, „Od aglomerace k velkoměstu“, 98.

⁹⁰ Palonen, „Millennial politics of architecture“, 538.

⁹¹ Pešek, „Od aglomerace k velkoměstu“, 98–99.

⁹² Gábor Locsmándi, Béla Varga Ötvös a Gábor Péteri, *Urban planning and capital investment financing in Hungary* (Budapest: LGI, 2000), 12.

byl předem prohraný „boj“, protože Vídeň, jakožto hlavní město monarchie a sídlo panovníka, hrála vždy rozhodující roli.⁹³

Toto vymezení mělo za důsledek snahu vytvořit osobitou budapešťskou architekturu, která tkvěla v monumentalismu. Tato inklinace ke kolosální architektuře se neobjevovala v maďarské historii před tím, ani potom. Byla v plné shodě s politickým klimatem doby, jeho politickými ambicemi a se vzplanutím maďarské národní pýchy. Tento (možná krátkozraký) pocit maďarské všemohoucnosti dokazují enormní finanční výdaje na monumenty doby.⁹⁴

Jak již bylo řečeno, maďarské dokazování vlastní jedinečnosti se stavělo proti rakouskému politickému vlivu, (ale také proti celému zbytku monarchie včetně vlastních národnostních menšin), a to i na poli umění. V architektuře Budapešti však stále vidíme jednoznačný rakousko-německý vliv.⁹⁵ To je do jisté míry dáno charakterem historizující architektury, která byla v druhé polovině 19. století hojně využívaná a to nejen v německy mluvících zemích. Je však důležité dodat, že značná obliba berlínského vilémovského stylu, vepsaného do Justičního paláce (dokončen 1896), dnešní budovy Etnografického muzea (se dvěma čtvercovými vilémovskými věžemi, postaveného přímo naproti hlavnímu vchodu do parlamentní budovy) a do blízkých domů nové buržoazie, (připomínající ty ve vilémovském Berlíně), do Divadla komedie, (které je vzorově postaveno dle lipského zavalitého stylu) a nakonec v návratu gotického stylu v korunovačním Chrámu sv. Matyáše (neogotická přestavba z let 1892-1896) a v nové parlamentní budově (1884-1904), je spojena také s německými ekonomickými aktivitami. Budapešť se totiž do poloviny 19. století dala považovat spíše za německé než maďarské město. Ještě v roce 1880 tvořili Němci více jak třetinu obyvatel města.⁹⁶

Německý ekonomický vliv na tvorbu města, patrný od 90. let, šel ruku v ruce se vzrůstajícím vlivem německého kapitálu a obchodu, který zvolna nahrazoval vliv francouzských bank a investic, ve městě znatelných od 70. let 19. století.⁹⁷ Maďarské sympatie k Prusku vyplývaly z jeho postavení, jako protiváhy k Habsburské monarchii a jejím centralistickým tendencím. Němci také dovedli Maďary fascinovat svými vlastnostmi –

⁹³ Gerő, „Imagined history“, 174.

⁹⁴ Kromě parlamentní budovy je také příkladem vybudování největší burzy v tehdejší Evropě (možná i na světě) v r. 1895. Lukacs, „Budapest 1900“, 49.

⁹⁵ Ibid., 28. Přestavba Královského paláce (1896-1905) na pravém břehu Dunaje, je rozhodně v rakousko-uherském duchu nežli v německém. Lukacs, „Budapest 1900“, 50.

⁹⁶ Pešek, „Od aglomerace k velkoměstu“, 103.

⁹⁷ Lukacs, „Budapest 1900“, 51. Například francouzská firma Eiffel postavila budapešťský Markétin most a Západní nádraží, které platilo do r. 1880 za největší stanici v Evropě. Ibid., 51.

vojenskou silou a disciplínou, obchodní a technickou obratností, systémem školství, nebo svým protislovanským postojem.⁹⁸

Pro Budapešť znamenal přelom 19./20. století vrchol prosperity a kulturního života. Rychlost růstu Budapešti během 19. století byla na Evropském kontinentě výjimečná, jen hlavní město sjednoceného a extrémně dynamického Německa – Berlín, Budapešť předčilo.⁹⁹

V reakci na politické postavení Maďarska v rámci monarchie vznikla potřeba monumentálních vizuálních prvků, díky nimž město získalo zcela novou tvář. Oslava Milénia tuto potřebu vygradovala. K jeho příležitosti došlo v Budapešti k rozsáhlé výstavbě. Příkladem budiž přestavba Chrámu sv. Matyáše, Náměstí Hrdinů s Památníkem Tisíciletí, první podzemka na Evropském kontinentě (v provozu od 1896), výstavní bulvár Andrásyho třídy přirovnávaný k Champs Élysées,¹⁰⁰ Městský park a mnoho dalšího. Za zmínku stojí i další velkolepé stavby, například: Rybářská bašta na hradním kopci, Alžbětín most,¹⁰¹ Opera, Burza cenných papírů, Západní a Východní nádraží, přestavba Královského paláce, budovy divadel, muzeí, ministerstev a jiných institucí. Avšak největší dominantou a symbolem města se stala v té době na světě největší budova parlamentu.¹⁰²

2.2.2. Historické pozadí výstavby parlamentní budovy

Proces plánování a budování parlamentní budovy trval tři čtvrtě století. První návrh na vybudování honosné budovy v Pešti byl oznámen v roce 1830. O deset let později, s největší pravděpodobností na žádost palatina Josefa, byl vyzván k vytvoření plánů na budovu parlamentu Mihály Pollack¹⁰³, jeden z nejlepších maďarských architektů 1. poloviny 19. století. Tyto plány byly z důvodu vysokého rozpočtu v roce 1844 zamítnuty. Druhým důvodem zamítnutí se stal populární nápad ustanovit mezinárodní soutěž na projekt budovy, což bylo při nakládání s veřejnými prostředky optimální řešení. Uherský sněm zřídil komisi pro záležitosti týkající se stavby budovy parlamentu. Předsedal jí János Keglevich, dostatečně vzdělaný aristokrat v oblasti architektury. Tato komise vybrala místo, kde dnešní budova stojí. Jednalo se o nezastavěnou plochu na pešťské straně Dunaje tzv. „Nový trh“. V této lokalitě

⁹⁸ Fejtő, „Rekviem za mrtvou říši“, 79.

⁹⁹ Gerő, „Imagined history“, 157. Mezi léty 1867-1914 Budapešť Berlín dokonce předčila. Lukacs, „Budapest 1900“, 72–73.

¹⁰⁰ Gerő, „Modern Hungarian society in the making“, 205.

¹⁰¹ Alžbětín most, dokončený v r. 1902, byl v té době nejdelší visutý most na světě. Lukacs, „Budapest 1900“, 50.

¹⁰² „Parliament House“, A View On Cities, <http://www.aviewoncities.com/budapest/parliament.htm> (staženo 4.4.2017)

¹⁰³ Autor Národního muzea, Vojenské akademie Ludovikum.

v centru se dopředu počítalo s rychlým rozvojem. Jednalo se proto o rozhodnutí, které definovalo rozvoj Budapešti a na příští dekády určilo hlavní dominantu města. V létě 1844 byla mezinárodní soutěž vyhlášena, jednalo se o první soutěž tohoto druhu v Maďarsku. Není pochyb, že soutěž také sloužila k demonstrování národní touhy po nezávislosti na monarchii, dokonce návrh oznámení soutěže zmiňoval potřebu „národního stylu dekorace parlamentu.“¹⁰⁴ Díky mnoha problémům mohl Keglevich prezentovat obdržené návrhy až na zasedání sněmu 1847/1848. Ten se však jimi z pochopitelných důvodů v tuto dobu nemohl zabývat.¹⁰⁵ Prohra revoluce, jako války za nezávislost, zapříčinila ztrátu relevance a ambice na výstavbu národního parlamentu.

Až po pádu Bachova systému a nabytí platnosti Únorové ústavy, se na zasedání sněmu dostalo téma vlastní budovy parlamentu opět na stůl. Poslanecká sněmovna zřídila komisi pro zřízení dočasného sídla parlamentu. Pro zasedání horní komory byla schválena největší síň Národního muzea. A pro poslaneckou sněmovnu byla roku 1865 vystavěna (za neuvěřitelných 90 dnů¹⁰⁶) blízka, dvoupodlažní neokázalá budova, stojící v řadě domů na Sándor utca (dnes je Bródy Sándor utca 8 sídlem Italského institutu) v neorenesančním stylu od Miklóse Ybla. Od okolních domů se odlišuje pouze dekorativnější fasádou, kterou zdobí maďarské erby. Sídlem dolní komory parlamentu byla až do roku 1904, kdy se obě komory parlamentu přestěhovaly do honosného Országházu.¹⁰⁷

2.2.3. Výstavba Országházu

K podtržení vážnosti a důstojnosti, které se parlament vždy těšil, dostala budoucí parlamentní budova vlastní pojmenování – Országház, jehož český překlad zní Dům státu nebo Zemský dům. I na tomto pojmenování lze spatřovat, že parlamentní budova má v procesu budování moderního maďarského státu a národa své čestné místo.

Rozhodnutí o vybudování trvalého sídla parlamentu bylo zakotveno v zákoně LVIII z roku 1880. Zdá se, že příliš pozdě, když se politické vyrovnání uskutečnilo již v roce 1867. Ale obě komory měly důstojné a fungující zázemí a byla zde potřeba nejdříve vybudovat

¹⁰⁴ Tato podmínka však byla z finálního oznámení vypuštěna. Csorba, „The Hungarian parliament“, 25.

¹⁰⁵ Ibid., 25.

¹⁰⁶ Ibid., 27.

¹⁰⁷ Gerő, „Modern Hungarian society in the making“, 146. Nejznámějším dílem M. Ybla je budova budapešťské Opery (1884).

budovy ministerstev.¹⁰⁸ A že rozhodnutí přišlo právě v tento čas, zas taková náhoda není. Impulzem také bylo dokončování budovy vídeňského parlamentu.

V roce 1881 bylo rozhodnuto o zřízení Národní komise na přípravu soutěže na parlamentní budovu. Jejím předsedou se stal premiér vlády Kálmán Tisza, členové byli reprezentanti obou komor parlamentu, Ministerstva veřejných prací a dopravy, Rady hlavního města pro veřejné práce, Asociace pro výtvarné umění a Národní rady pro výtvarné umění. Příští rok v dubnu byla (druhá) mezinárodní soutěž vyhlášena. Podmínky soutěže obsahovaly dvě možnosti umístění budovy – kolmo nebo paralelně s Dunajem se zdobnou čelní fasádou směrem k řece. Cena stavby bez vnitřních dekorací neměla přesáhnout 4,5 milionů forintů a co se týče stylu budovy, měli architekti volnou ruku. K 1. únoru 1882 bylo přihlášeno (jen¹⁰⁹) 19 projektů. Většina z nich byla v neorenesančním stylu, pouze dva z nich v neogotickém.¹¹⁰

Soutěž vyhrál neogotický návrh maďarského architekta Imre Steindla (1839-1902). Národní komise požádala Steindla o přepracování části projektu a premiér Tisza tento návrh předložil parlamentu 13. května 1884. Parlament návrh schválil a královský souhlas zpečetil. Návrh mimo jiné obsahoval: „stavební práce započnou tento rok a celá stavba by měla být dokončena do deseti let.“¹¹¹ Avšak stavba parlamentu se od 1885 protáhla na 19 let – plně dokončený byl roku 1904. Premiér Tisza, ač sám velmi puritánský a spořivý, prohlásil, že v případě stavby nového parlamentu „není místo pro opatrnost, kalkulaci a šetření prostředky.“¹¹² To od samého počátku stavbě dodalo veliké vážnosti a velkorysosti v přístupu k ní.

Velkorysý byl taktéž rozpočet na stavební práce, vyčíslený na 9 546 653 forintů. Po změně národní měny rozpočet odpovídal 18,5 milionu korun. Oficiální zpráva z roku 1904 vyčíslila všechny výdaje na 37 183 943 korun.¹¹³ Jednalo se o enormní navýšení, na kterém lze pozorovat, že se jednalo opravdu o vrchol národního vzepjetí. Tato ohromná investice nešla v Budapešti do Národního muzea či divadla, jako tomu bylo například v Českém království, ale do budovy parlamentu.

¹⁰⁸ Csorba, „The Hungarian parliament“, 30.

¹⁰⁹ Do první soutěže bylo přihlášeno 42 projektů (většina z nich se během revoluce ztratila). Tento značný pokles byl přisuzován určitému selhání druhé soutěže – chybě ve specifikaci, rozsahu a složitosti zadání. Druhou příčinou bylo, že zahraniční architekti neměli zájem a energii na projekt budapešťského parlamentu po dokončení plánů na budovu Reichstagu, kam bylo do druhé soutěže zasláno 180 projektů!

¹¹⁰ Ibid., 30–31.

¹¹¹ Ibid., 31.

¹¹² Lukacs, „Budapest 1900“, 49.

¹¹³ Csorba, „The Hungarian parliament“, 34–35.

Je důležité stručně zmínit, jak tato přísně symetrická budova vypadá.¹¹⁴ Křížová dispozice budovy zdůrazňuje ve svém středu centrální kupoli, pod níž se nachází nejreprezentativnější síň, původně určená pro společná zasedání parlamentu. Po obou stranách se nacházejí identická křídla se zvýrazněnými zasedacími sály obou komor parlamentu, což také zvýrazňuje jejich rovnocenné postavení. Tento podélný blok s Dunajem, má na délku 268 metrů,¹¹⁵ a je na obou stranách zakončen vyšší střechou, kde se nacházejí kanceláře dolní a bývalé horní komory. Střecha obou komor je vyšší, nejvyšší však kupole. Stavba se tak rytmicky zvedá a snižuje. V kolmém krátkém křídle se nachází hlavní vstup do parlamentu s reprezentativním velkorysým schodištěm, které ústí do síně pod kupolí. Opačná strana otevřená k řece je z celé budovy nejzdobnější. Fasáda budovy je z kamene a obsahuje nejrozličnější gotické kamenické prvky (zdobné římsy se sochami, rozličná ostění a sloupky, řady oken, která jsou na každém podlaží odlišná a další sochařské práce). Živost a detailnost fasády doplňuje velké množství komplikovaných střešních forem (16-ti úhelníková kupole s dvěma vysokými doprovodnými věžemi, různé opěrné pilíře, nesčetné fiály a věžičky a jiné vytesané ornamenty). Tyto mistrné detaily se však v monumentálnosti budovy ztrácejí, což společně s pompézností, související i s cenou budovy, bylo budově na počátku 20. století vytýkáno.¹¹⁶

2.2.4. Neogotický sloh jako architektonické řešení nového parlamentu

V roce 1869 (ve stejném roce, kdy pověřilo Ministerstvo vnitra T. Hansena k dopracování plánů na vídeňský parlament v klasickém slohu) vydala hospodářská komise maďarské vlády doporučení, kde se zmiňoval budoucí odpovídající sloh parlamentu. Ve výčtu byl byzantský, románský, gotický a renesanční sloh. Nápadně zde však absentoval klasický sloh použitý na nový vídeňský parlament.¹¹⁷

Nebylo tedy divu, že sloh i celkový styl budovy se bude od svého vídeňského protějšku lišit. Vítězný neogotický projekt Imre Steindla na sebe strhl, nejen v parlamentu a tisku, velkou veřejnou debatu. Zvolený styl budovy se stal velice diskutovaným tématem. Názorů bylo mnoho, někteří měli námitky k nedostatku „národního stylu“, jiní odmítali (neo)gotický styl jako takový, někdo díky jeho „německému“ charakteru, jiný ho zas považoval za mrtvý styl a

¹¹⁴ VIZ PŘÍLOHA Č. 8

¹¹⁵ Na šířku budova měří 123 metrů, zahrnuje 10 vnitřních dvorků a 13 výtahů. Dorothy Barenscott, „Articulating Identity through the Technological Rearticulation of Space: The Hungarian Millennial Exhibition as World's Fair and the Disordering of Fin-de-Siècle Budapest“, *Slavic Review* 69, č. 3 (podzim 2010): 584.

¹¹⁶ Csorba, „The Hungarian parliament“, 35–36

¹¹⁷ Barenscott, „Articulating Identity through the Technological Rearticulation of Space“, 583.

produkt katolického mysticismu. Encyklopedie R. Huyghe se k parlamentní budově vyjadřuje sice velice stručně, zato výstižně shrnuje předešlé – parlamentní budova „nemá zde [v Budapešti] žádnou místní originalitu.“¹¹⁸

Právě „německý“ charakter neogotického slohu byl brán často v potaz. Měl své odpůrce, kteří rádi argumentovali, že je tento styl v Maďarsku cizí a že veřejná budova v takovémto stylu nemůže být tolerována, protože německý styl evokuje německy mluvící Rakušany, kterým Maďaři stále nemohli zapomenout porážku revoluce 1848-1849.¹¹⁹ Určité kruhy přišly dokonce s myšlenkou, že by byl více tradiční byzantský styl, který vycházel z tradice turecké přítomnosti v Maďarsku.¹²⁰ To byl však argument absolutně neprůchozí. Zastánci kontrovali, že se zvolený sloh odvolává k Maďarsku pod vládou křesťanských králů a pak, že má maďarská kultura posledních 1000 let blízký vztah právě k té německé. Jak již bylo zmíněno výše, v té době byl rovněž patrný německý vliv na výstavbu v Budapešti. Naopak zcela logicky nemůže být gotický sloh kritizován za svůj německý charakter, protože je rozšířený po celé Evropě.

Důležité je připomenout, že se Imre Steindl vyučil řemeslu ve Vídni u Friedricha Schmidta. Ten platil v celé monarchii za mistra a průkopníka neogotického slohu. Patřil k vídeňským dvorním architektům a jeho jméno je rovněž neodmyslitelně spjato s Ringstrasse. Schmidtův vídeňský kostel Panny Marie Vítězné (1868-75) s centrální kupolí a dvěma doprovodnými věžemi byl vzorem pro Steindla, který tento prvek použil pro kupoli Országházu. Není také divu, že charakter budapešťského parlamentu se podobá Schmidtově vídeňské radnici (1868-83).¹²¹ Architektonická škola F. Schmidta tak našla souhrn všech svých ambicí, proměn i limit právě v budově Országházu.

Volba gotického slohu přináší mimo jiné velké výhody. Díky vertikálnímu charakteru je to značná výška, která z budovy vytvoří přirozenou dominantu nebo velkorysé prostory dovolující vstup velkému množství světla. Mimo sakrálních památek, kde (neo)gotický sloh jednoznačně dominuje, je neogotický sloh spojený s parlamentní mocí a to velice silně. Výrazně za to může silná britská neogotika. Nepochybným vzorem pro architekta Steindla byl svým slohem a křížovou dispozicí Westminsterský palác, sídlo britského parlamentu,

¹¹⁸ René Huyghe, *Encyklopedie Umění nové doby* (Praha: Odeon, 1974), 240.

¹¹⁹ Neogotický styl byl z těchto pohnutek odmítnut v případě budapešťské budovy Akademie, ještě v r. 1861. Sisa, „Neo-Gothic Architecture and Restoration of Historic Buildings in Central Europe“, 170.

Největší oponent neogotického stylu byl maďarský architekt Lőrinc Mara, který prohlásil, že vystavět parlament v tomto stylu není „menší rouhání, než vytisknout báseň Jánose Aranyho ve švabachu nebo kdyby Sándor Petőfi recitoval svou nejslavnější národní píseň s německou hučkou na hlavě.“ Csorba, „The Hungarian parliament“, 32.

¹²⁰ Barenscott, „Articulating Identity through the Technological Rearticulation of Space“, 584.

¹²¹ Hitchcock, „Architecture nineteenth and twentieth centuries“, 198.

vystavěný roku 1840.¹²² Britský návrat ke gotice velmi vyhovoval nově nabyté maďarské státnosti, která v neogotickém stylu, který do té doby nebyl v Maďarsku velmi rozšířen, našla svůj originální vzhled a do určité míry demokratický ideál. Tato monumentální stavba, v historizujícím slohu, je možná posledním autentickým produktem takovéhoto rozměru na světě. V roce 1904, kdy byla uvedena do provozu byl tento sloh na odchodu a prim hrála secese. To však neovlivnilo přijetí a ztotožnění se Maďarů s touto stavbou.

Sám Imre Steindl se vyjádřil ke zvolenému slohu v roce 1899 takto: „Naplánoval jsem celou budovu v gotickém slohu. (...) Nechtěl jsem použít jiný, nový sloh (...) raději jsem usiloval o umírněné ozvláštňení tohoto výjimečného středověkého slohu něčím osobním a národním.“¹²³

2.3. Architektura Országházu vyzdvihující národní jedinečnost

Tato kapitola si kladla za cíl ozřejmit širší vztahy kolem vývoje myšlenky na výstavbu svébytného parlamentu a jeho vlastní stavby. To celé v rámci procesu budování maďarského národa. Výše byly zmíněny spíše obecné prvky, které byly v tomto procesu hrály nezbytnou roli. Tato podkapitola představí na pár konkrétních příkladech, jak se tehdejší politické klima, zdůrazňující svébytný maďarský národ, promítlo do architektury samotného Országházu.

To, že měl být parlament důležitým, až ústředním bodem oslav Milénia bylo již zmíněno. Na tuto národní slávu měl být již cele postavený, avšak v roce 1892 bylo jasné, že budovu nebude v silách do oslav dokončit. Steindl byl proto pověřen, aby pozměnil plány (což zapříčinilo další navýšení rozpočtu) a na oslavu Milénia byla dokončena alespoň hlavní kupole. Důležitost Milénia pro maďarský národ se vepsala do samotné parlamentní stavby. Kupole měří na výšku přesně 96 metrů a stejný počet schodů se musí vyjít od hlavního vstupu do centrální síně pod kupolí.¹²⁴ Tato číselná symbolika se odvolává na příchod Maďarů do nové vlasti v roce 896 a jeho tisícileté výročí.

Prodražení a prodloužení doby stavby měl na svědomí také přísný důraz na výběr a zpracování materiálů. Ty měly pocházet, co nejvíce to šlo z maďarských zdrojů a

¹²² Erhard Gorys, *Budapest* (München: Bruckmann, 1993), 95.

Ideál v londýnském parlamentu měl rovněž Gyula Andrassy, bývalý premiér Maďarska a exministr zahraničí Rakouska-Uherska. Sisa, „Neo-Gothic Architecture and Restoration of Historic Buildings in Central Europe“, 179.

¹²³ Csorba, „The Hungarian parliament“, 32.

¹²⁴ Barenscott, „Articulating Identity through the Technological Rearticulation of Space“, 585.

od maďarských řemeslníků. Tento princip měl i pozitivní dopad na rozvoj některých odvětví.¹²⁵

Maďarský původ museli mít také všichni umělci, co se podíleli na vnitřní i venkovní výzdobě budovy. Hlavní idea všech těchto dekorací se nesla v duchu vyzdvihování jedinečnosti maďarského národa, jeho uchování a chválu na jeho historii a její protagonisty. Vedle toho jsou přítomné obecné a alegorické motivy až druhořadé.¹²⁶

Venkovní fasádu zdobí sochy národních hrdinů. Na severní straně budovy se nacházejí sochy reprezentující dobu příchodu Maďarů do karpatské kotliny – sedm náčelníků v čele s Arpádem. Jižní strana se odvolává na dobu zakládání státu – na výsostném místě zde stojí socha sv. Štěpána. Na hlavní vchod¹²⁷ pak shlíží dva slavní středověcí králové – Ludvík I. Veliký a Matyáš Korvín. Nad nimi se nachází historický erb maďarských zemí, který drží z obou stran andělé a řada erbů maďarských měst táhnoucí se po celé východní straně. Reprezentativní dunajskou stranu zdobí v chronologickém pořadí zleva doprava sochy maďarských vládců. Přes Josefa II. se galerie stáčí za roh směrem na jih a pokračuje nad zmíněným sv. Štěpánem k Ferdinandovi V.

Národní patos se odráží rovněž v bohatě zdobeném interiéru. Barevné polychromování a nesčetné malby společně s velkorysým zlacením (na něž se spotřebovalo 40 kg 22 až 23 karátového zlata¹²⁸) vytváří z interiéru svět sám pro sebe, kde je architektura upozaděna programovou pompézností stěn a stropů. Steindl se snažil dekorovat stěny motivy květin z maďarských lesů a luk a zdůrazňoval zemědělství a lov – činnosti pro Maďary typické. Příkladem může být lovecký salonek přidružený k síni pod kupolí či nástěnné malby v restauraci znázorňující rybaření na Balatonu v 15. století a lov bizonů v okolních lesích. Výzdoba parlamentní restaurace také obsahuje malby významných maďarských hradů a pevností, z nichž jen Visegrád jako jediný z pěti vyobrazených zůstal na dnešním území Maďarska. Největším a nejvíce národní symbolikou a maďarským pocitem povýšenosti prodchnutým obrazem v parlamentu je „*Obsazení země*“ od jednoho z nejvýznamnějších maďarských malířů, Mihálye Munkácsyho, nacházející se v Munkácsyho sále (bývalé pracovně předsedy sněmovny).¹²⁹

¹²⁵ Například byly nově zřízeny lomy Vaskoh, Gyüd, Siklós. Nábytek včetně lavic v zasedacích síních byl vyroben z dubového dřeva pocházejícího ze Slavonska, z dílny Endreho Théka. Csorba, „The Hungarian parliament“, 40, 43.

¹²⁶ Ibid., 39.

¹²⁷ **VIZ PŘÍLOHA Č. 9**

¹²⁸ The House of Parliament“, Hungarian National Assembly, <http://latogatokozpont.parlament.hu/en/az-orszaghaz-leirasa> (staženo 4.4.2017).

¹²⁹ Gorys, „Budapest“, 95. Malba byla hotova 1893 a znázorňuje Árpáda na bílém koni, který přijímá zástupce Slovanů, kteří mu předávají symbolické dary, jako náznak jejich podrobení. Tento „kontroverzní“ obraz měl zaujímat čestné místo za řečništěm poslanecké sněmovny, ale kvůli zvyšování pódia (z akustických důvodů) by obraz za řečníkem zanikl. Proto byl přenesen do Národního muzea (zasedací síň horní komory), odkud byl

Nejreprezentativnějšími prostory parlamentu jsou hlavní schodiště, síň pod kupolí a samozřejmě obě zasedací síně parlamentu, odkud uvedu pár příkladů.

Ústřední schodiště¹³⁰ je svou velikostí a zlacením vpravdě reprezentativním vstupem do parlamentu. Využívá se jen při mimořádných událostech a při přijímání významných zahraničních hostů. Jeho strop zdobí malby Károly Lotze. Jedná se o zásadní výjevy z programové myšlenky celé budovy. První malbou je *Apoteóza Maďarů* oslavující velikost maďarského národa a jeho hrdinů. Druhou malbou je *Apoteóza Legislativy*. Mezi těmito oslavnými výjevy se nachází andělé držící historický erb Uher korunovaný Svatoštěpánskou korunou.¹³¹ Výmalba schodiště velebí maďarský národ a legislativu připravuje ideologické vyvrcholení, které na návštěvníka čeká v centrální síni pod kupolí.¹³² Síň je jakýmsi národním pantheonem, domovem 16-ti soch maďarských králů a vládců,¹³³ jejichž vyobrazení je historicky autentické a od soch na venkovní fasádě se liší kolorovaným provedením. Zde jsou však zvýrazněni jen někteří, kteří mají výsostné místo v maďarských dějinách. Dnes je v síni vystavena Svatoštěpánská koruna, což už tak velmi reprezentativnímu místu, dodalo ještě více na významu a důležitosti.

Zasedací síně obou komor parlamentu jsou identické, až na větší zdobnost některých detailů v bývalé horní komoře.¹³⁴ V obou síních se za ústředním řečništěm nacházejí erby maďarských královských dynastií s velkým erbem Maďarska uprostřed a fresky odkazující na maďarskou historii. První freska v bývalé panské sněmovně vyobrazuje proklamaci Zlaté buly r. 1222 králem Ondřejem II., omezující královskou moc a pokládající základy středověkého stavovského uspořádání. Na druhé je scéna z Pozsoně, kde maďarští šlechtici nabídli roku 1741 svoji „krev a život“ jako symbolické gesto loajality císařovně Marii Terezii. Scény jsou pojaté spíše ikonicky a mají zobrazovat vztah mezi trůnem/Korunou a šlechtou a mezi panovníkem a národem. Není také náhodné, že historická role šlechty je vyobrazena právě

přestěhován do Muzea výtvarných umění, až nakonec skončil na svém současném místě. Csorba, „The Hungarian parliament“, 44–45.

¹³⁰ **VIZ PŘÍLOHA Č. 10**

¹³¹ Csorba, „The Hungarian parliament“, 41. *Apoteóza Maďarů* vyobrazuje na levé straně skupinu lidí z různých společenských vrstev, rolníka, šlechtice, biskupa a „největšího Maďara“ Istvána Széchenyiho. Na pravé straně pod národní trikolórou se nachází patrioti v revoluční náladě s největší pravděpodobností s básníkem Sándorem Petőfim. Všichni až na Széchenyiho hledí na osobu *Hangarie*, nad kterou se nacházejí alegorické figury Míru, Bohatství, Pravdy a Slávy. Malba *Apoteóza Legislativy* vyobrazuje ve své dolní části boha Chronose držícího smlouvu zpečetěnou krví. V centrální části se nachází sloup práva, obklopený alegorickými figurami Historie, Síly, Patriotismu, Království, Pravdy, Míru, Moudrosti a poražené Anarchie.

¹³² **VIZ PŘÍLOHA Č. 11**

¹³³ Na nejčtenějším místě se pak nacházelo sousoší z bílého mramoru zobrazující Františka Josefa I. s císařovnou Alžbětou. Toto dílo bylo po první světové válce sejmuto. Csorba, „The Hungarian parliament“, 41.

¹³⁴ **VIZ PŘÍLOHA Č. 12**

zde. V úrovni druhé galerie shlíží na řečniště alegorické figury reprezentující Vědu, Sílu, Pravdu, Rozum, Víru a Laskavost.

Fresky v poslanecké sněmovně vyobrazují výjevy z nedávné maďarské historie, která byla z pohledu tehdejšího konstitučního práva důležitá pro přítomné poslance. První freska znázorňuje první zasedání v Pešti roku 1848, druhá pak korunovaci Františka Josefa I. Stejně jako v horní komoře, se nacházejí nad řečništěm alegorie Slávy, Harmonie, Moudrosti, Výřečnosti, Míru a Války.

Zajímavé rozmístění alegorií věd je v salonech při dolní a horní sněmovně. V salonu horní sněmovny se nacházejí sochy symbolizující právnictví, teologii, filosofii, medicínu a tradiční zemědělství a lov. Naopak v salonu dolní sněmovny jsou vyobrazeny spíše sekulární a moderní vědy a obchod: inženýrství, strojařství, chemie, pošta, burza a ve figuře architekta je rozpoznatelný Imre Steindl. Architekt, který stál též za návrhy interiérového zařízení, je rovněž připomenut bustou, zdobící hlavní schodiště.¹³⁵

Tak jako ve vídeňském parlamentu, se v Országházu nacházela „sín delegátů“, sloužící záležitostem, týkajících se celé monarchie. Na stěně je zde vyobrazena korunovační přísaha Františka Josefa I. z roku 1867, která přítomným připomínala základ dualistického státu.

Také umístění budovy parlamentu, bylo v plném souladu s tezí o svébytné roli Maďarska v rámci monarchie. To dokládá další citace z Tiszova návrhu z roku 1884: „budova parlamentu musí vyjadřovat důstojnost tradičního uspořádání a ideu státu a tato jeho role se naplní zde, na břehu Dunaje s Královským palácem na protější straně.“¹³⁶ Umístění¹³⁷ parlamentu na dunajském břehu také koresponduje s myšlenkou, aby byla zákonodárná moc blíže občanům. Exekutiva, v budapeštském případě reprezentována Královským palácem, je občanům „nepřístupná“ díky svému umístění na kopci.

Budova parlamentu se stala symbolem maďarské státnosti, ale i symbolem samotného hlavního města. Že se těší Országház dodnes skvělé reputaci a zaujímá výsostné místo nejenom v maďarském národním cítění, ale i na mezinárodní scéně dokládá fakt, že byla tato budova zapsána v roce 2011 na seznam světového dědictví UNESCO. Na webových stránkách maďarského parlamentu se mimo jiné píše: „budova není jen nedocenitelným pokladem, ale je rovněž pýchou národa.“¹³⁸

¹³⁵ Csorba, „The Hungarian parliament“, 40, 42–43.

¹³⁶ Ibid., 31.

¹³⁷ **VIZ PŘÍLOHA Č. 13**

¹³⁸ „The House of Parliament“, Hungarian National Assembly, <http://latogatokozpont.parlament.hu/en/az-orszaghaz-leirasa> (staženo 4.4.2017)

Závěr

Nejvýraznější proměna kamenné tváře Vídně a Budapešti, spočívala ve stavebních monumentálních projektech. V případě rakouské metropole to byla výstavba Ringstrasse a vybudování důležitých státních institucí podél ní. Císařské nařízení z roku 1857 ke stržení středověkých hradeb a výstavbě honosné moderní třídy, symbolizující liberální hodnoty a vládu i buržoazní zábavu, poukazuje na celkovou demokratizaci země. Budapešť naopak rakousko-uherským vyrovnáním získala na sebevědomí a stávala se váženým centrem maďarského národa, přičemž velkolepé stavební práce během oslav Milénia – tisícího výročí příchodu Maďarů do karpatské kotliny v roce 1896 daly městu mnohé dominanty. Ovšem snaha Budapešti se Vídni vyrovnat (možná až předejhnat) byla zřejmá. Faktem zůstává, že do Vídně přicházely nové pořádky o 7-12 let dříve¹³⁹ než do jejího maďarského protějšku. Vídeň rovněž platila, i po vyrovnání 1867, za hlavní centrum Rakouska-Uherska, a Budapešť se musela spokojit s označením nejvýznamnějšího města na východ od ní. Nejmarkantnější ukázkou budapešťské potřeby Vídeň předčít je stavba největší budovy parlamentu v tehdejšímu světě. Nová budova kromě reprezentace svébytného maďarského národa v rámci monarchie a navenek, směřovala také dovnitř národa. Dokazovala a připomínala mu velikost národní historie, především kladením důrazu na maďarské panovníky.

Nyní se pokusím porovnat použitím metody souladu a rozdílu některé konkrétní jevy vlastní oběma parlamentním budovám.

Vývoj myšlenky a samotné výstavby parlamentních budov je nemyslitelný bez vhodného politického klimatu. Vývoj v habsburské monarchii po roce 1867 takové klima poskytl. Existovalo zde velké úsilí a podpora k vybudování staveb takového politické náplně. Avšak takto velké architektury se neobejdou bez podpory státu. Je důležité tedy podotknout, že enormní státní náklady do parlamentních budov by se neuskutečnily bez obecně rozšířeného citění veřejnosti, což je opět otázka zmíněného politického a společenského klimatu.

Na obě parlamentní budovy byl použit historický sloh, což korespondovalo s obecným využíváním historizující architektury 19. století. Z dnešního pohledu se lze také dívat na „vázání se na velké umění minulosti, skrze slohy odkazující se na bezpečí a tradiční řád preindustriálního a předrevolučního období.“¹⁴⁰ Vídeňský parlament je tedy oděn do klasického antikizujícího slohu, svou čistou univerzálností evokuje státní charakter budovy a odkazuje k řecké demokracii. Naopak budapešťský parlament svým neogotickým pláštěm odkazuje

¹³⁹ Lukacs, „Budapest 1900“, 27.

¹⁴⁰ Christine M. Boyer, *The city of collective memory: its historical imagery and architectural entertainments* (Cambridge: MIT Press, 1996), 59.

na hledání hlubších středověkých kořenů a maďarské historické státnosti.

Budapešťský parlament byl výsledkem dlouhého a zdárného emancipačního procesu a z toho hlediska se stal symbolem vítězství. Do budovy vídeňského parlamentu se naopak promítly spíše snahy přes veškeré politické ústupky legitimizovat status quo odkazem na historicky významnou athénskou demokracii. Pokud se vezme v potaz mnohonárodnostní charakter říšské rady, tak je zcela logické, že se předlitavské národy neidentifikovaly natolik se svým parlamentním sborem ve vzdálené Vídni, jako Maďaři, pro které byl parlament ztělesněním vítězství nad centralistickými snahami monarchie. Navíc byla Vídeň sídlem panovníka – císaře, se kterým se ztotožňovala v zásadě silněji než s parlamentem jako s nižší instancí. Pro Budapešť byl František Josef I. ctěným králem, ale v hradě nad Dunajem nepřebýval, a do Hofburgu bylo daleko.

Odlišné architektonické koncepce i výzdobný program budov vycházejí z rozdílné historie i národní povahy. Nejdříve je však nutné zmínit, že do vídeňské budovy se mohli poslanci nastěhovat již v roce 1883, naopak do té budapešťské až o více než 20 let později. Maďarský parlament se proti tomu vídeňskému od počátku vymezoval. Zatímco vídeňský parlament si nepotrpěl (ani pořádně nemohl) na národní charakter či alespoň symboliku, vyzdvihující národní jedinečnost. Budapešťský parlament je této symboliky naopak doslova plný. Nalézáme ji na venkovní fasádě i v bohatě zdobeném interiéru. Určitá strohost architektonického programu v případě říšské rady se promítla i do nákladů: v případě Országházu byly o více než třetinu vyšší. S tím souvisí další architektonický rozdíl. U vídeňského parlamentu se snažil jeho architekt T. Hansen o prioritu architektury nad přehnanou zdobností, zatímco I. Steind naprojektoval venkovní i vnitřní vybavení velmi zdobné až pompézní, které architekturu potlačuje.

Co mají obě parlamentní budovy naopak společné, je například vymezování se vůči nové politické situaci. Pro Vídeň to byl rok 1860/1861 – přijetí ústavy a nastolení nové liberální éry. V případě Budapešti to bylo rakousko-uherské vyrovnání 1867. Obě budovy se sice začaly stavět o několik let později, ale bez těchto historických předpokladů by byly vůbec nevznikly. Obě budovy se rovněž snaží legitimizovat svou existenci formálními slohovými prostředky: vídeňská stavba odkazem na nezpochybnitelnou autoritu antiky, budapešťská na středověkou vládu úspěšných maďarských vladařů.

Co se týče urbanistického umístění budov v rámci města, je toto umístění obdobné. Honosná průčelí jsou směřována na sídlo panovníka a jsou s ním v určitém dialogu. V případě Országházu na Dunaj a hradní kopec, ve Vídni je parlament postaven čelem k rušné tepně Ringstrasse a potažmo k Hofburgu.

Monumentalita architektury hraje v obou případech prim. Oba parlamenty mají podobné půdorysné uspořádání – dvě křídla pro dva identické zasedací sály, jejichž horní komora byla v detailech o něco honosnější. Ve středu tohoto uspořádání se nacházejí síně nejvyššího stupně státní reprezentace. Jedná se o nejreprezentativnější prostory v celé dotyčné zemi. A oba tyto prostory lze přirovnat k pantheonu, ten vídeňský svým architektonickým řešením a ten budapeštský svou výzdobou a obsahem.

Na otázku stanovenou v úvodu: zda a jakou formou se do budov parlamentů promítají politické a národnostní ambice, odpovídám v prvním případě kladně. Forma a míra se však diametrálně liší. Vídeňský parlament svým charakterem a zvolením politicky neutrální antikizující koncepce i výzdobného programu stál nad jakoukoli národnostní myšlenkou. Jediný „národní“ obsah se vztahuje k instituci panovníka a k předlitavskému územnímu celku, avšak o jakémisi „předlitavském národu“ nemůže být řeč. Vídeňská parlamentní budova byla tedy ve shodě se státní ideou, kterou reprezentovala a legitimizovala vládu nad mnohonárodnostní říší. A právě díky neexistenci společných stmelovacích prvků, byla až přísně neutrální. Naopak romantická neogotika budapeštského parlamentu posvěcovala národní emancipaci odvoláváním se na maďarskou historii a její protagonisty, ačkoli se jednalo o instituci spravující celé Zalitavsko, tedy také reálně mnohonárodnostní celek. Do architektury maďarského parlamentu byla vepsána idea jednoty maďarského státu, v kterém byly národnostní menšiny součástí velkého maďarského národa a tudíž byly v symbolické rovině potlačeny. Snadný vizuální jazyk parlamentu pomohl procesu budování maďarské národní identity a tím napomohl vývoji sekulární společnosti, která začala obsazovat prostor po náboženství a slábnoucím feudalismu. I tak se jedná o velice konzervativní sílu, zavrhuje individualistický přístup k věci a přísně se odkazuje na historii. Je to výsledek spolupráce státu a architekta, který má váženou roli tvůrce prostoru a tím také národní identity.

„Zvláště mocné jsou budovy, které svými vazbami na hrdinskou minulost nebo slibnou budoucnost posilují důvěru u veřejných činitelů i lidu. A jejichž důležitou identitou je, že jejich okamžité účinky na soudobé národy jsou bezvýznamné ve srovnání s jejich historickým posláním.“¹⁴¹

¹⁴¹ Quek, „Nationalism and architecture“, 33.

Summary

The construction of parliamentary buildings is unthinkable without a suitable political climate. The development in the Habsburg Monarchy after 1861 was such a time. The most striking transformation of the stone face of Vienna and Budapest consisted in monumental architectural projects. In the case of the Austrian capital, it was the construction of the Ringstrasse symbolizing liberal values and also bourgeois entertainment and pointing to the overall democratization of the country. Budapest, on the contrary, gained self-confidence by the Austro-Hungarian Compromise from 1867 and became a respectable centre of the Hungarian nation. The monumental construction works during Millennium in 1896 gave the city many dominants. Nevertheless, Budapest's attempt to compete with Vienna was obvious. The fact remains that new orders came to Vienna earlier and the city was also considered to be (even after the Compromise) the main centre of Austria-Hungary.

The most significant example of Budapest's need to surpass Vienna is the construction of the world's largest parliament building at that time. The new building, apart from the representation of the independent Hungarian nation, was also oriented inward to the nation - through the medieval Gothic style it proved and reminded of the greatness of the national history. The Parliament in Budapest is full of national symbols. Budapest, by its attempt to be equal with Vienna, did not exceed the national touch in the architecture. On the contrary, the Viennese Parliament is dressed in a classical ancient style; it evokes the state character by the pure universality of the building and refers to the Greek democracy. By choosing a politically neutral style, the building stood above any national ambitions. The Vienna Parliament was therefore in agreement with the state, it represented and legitimized the rule over the multinational empire. However, it lacked such a political importance as the Budapest Parliament. The Cisleithania's nations did not identify with their parliamentary assembly in distant Vienna, like the Hungarians, for which the Parliament was the embodiment of the victory over the centrist efforts of the monarchy. Moreover, Vienna was the seat of the emperor, with whom it had been impersonated more than with the Parliament. For Budapest, Franz Joseph I. was a respected king, but he was not dwelling at the castle above the Danube river, he was far away in Vienna's Hofburg.

Seznam použité literatury

Knižní publikace:

Anthony Alofsin, *When buildings speak: architecture as language in the Habsburg Empire and its aftermath, 1867-1933* (Chicago: The University of Chicago Press, 2006).

Milena Bartlová a Jindřich Vybíral, *Budování státu: reprezentace Československa v umění, architektuře a designu = Building a state: the representation of Czechoslovakia in art, architecture and design* (Praha: UMPRUM, 2015).

Sibylle Berg et al., *1865, 2015: 150 Jahre Wiener Ringstraße: dreizehn Betrachtungen* (Viedeň: Metroverlag, 2014).

Christine M. Boyer, *The city of collective memory: its historical imagery and architectural entertainments* (Cambridge: MIT Press, 1996).

László Csorba, József Sisa a Zoltán Szalay, *The Hungarian parliament* (Budapešť: Kit Fine Atrs, 1993).

Petr Drulák, *Jak zkoumat politiku: kvalitativní metodologie v politologii a mezinárodních vztazích* (Praha: Portál, 2008).

François Fejtő, *Rekviem za mrtvou říši: o zkáze Rakouska-Uherska* (Praha: Academia, 1998).

Václav Fiala, *Viedeň: literární toulky dunajskou metropolí* (Praha: ASPI, 2004).

Ernest A. Gellner, *Národy a nacionalismus* (Praha: Hříbal, 1993).

András Gerő, *Imagined history: chapters from nineteenth and twentieth century Hungarian symbolic politics* (Boulder: East European Monographs, 2006).

András Gerő, *Modern Hungarian society in the making: the unfinished experience* (Budapest: Central European University Press, 1997).

Erhard Gorys, *Budapest* (München: Bruckmann, 1993).

Jaroslav Halada a Milan Hlavačka, *Světové výstavy: od Londýna 1851 po Hannover 2000* (Praha: Libri, 2000).

Paul A. Hanebrink, *In defense of Christian Hungary: religion, nationalism, and antisemitism, 1890-1944* (Ithaca, N.Y.: Cornell University Press, 2006).

Henry-Russell Hitchcock, *Architecture nineteenth and twentieth centuries* (Harmondsworth: Penguin Books, 1963).

René Huyghe, *Encyklopedie Umění nové doby* (Praha: Odeon, 1974).

Ulrike Jenni, *Theophil Hansen: Entwürfe zur Akademie der Bildenden Künste in Wien* (Viedeň: Akademie der Bildenden Künste, 1985).

András Körösenyi, *Government and politics in Hungary* (Budapešť: CEU Press, 1999).

Jan Křen, *Dvě století střední Evropy* (Praha: Argo, 2005).

Gábor Locsmándi, Béla Varga Ötvös a Gábor Péteri, *Urban planning and capital investment financing in Hungary* (Budapest: LGI, 2000).

John Lukacs, *Budapest 1900: a historical portrait of a city and its culture* (New York: Grove Weidenfeld, 1988).

Jiří Pešek, *Od aglomerace k velkoměstu: Praha a středověké metropole 1850-1920* (Praha: Scriptorium, 1999).

Raymond Quek, Darren Deane a Sarah Butler, *Nationalism and architecture* (Farnham: Ashgate, 2012).

Carl E. Schorske, *Vídeň na přelomu století* (Brno: Barrister a Principal, 2000).

Alan Sked, *Úpadek a pád habsburské říše* (Praha: Panevropa, 1995).

Ondřej Šefců, *Architektura: lexikon architektonických prvků a stavebního řemesla* (Praha: Grada, 2013).

Anne-Marie Thiessová, *Vytváření národních identit v Evropě 18. až 20. století* (Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury (CDK), 2007).

Rolf Toman, *Vienna: art and architecture* (Königswinter: h. f. ullman, 2008).

Kirk Varnedoe, *Vienna 1900: art, architecture & design* (New York: Museum of Modern Art, 1986).

Václav Veber et al., *Dějiny Rakouska* (Praha: Nakladatelství Lidové noviny, 2002).

Das österreichische Parlament = the Austrian Parliament (Viedeň: Parlamentsdirektion, 2000).

Das österreichische Parlament = the Austrian Parliament (Viedeň: Parlamentsdirektion, 1992).

Články získané prostřednictvím elektronických databází:

Dorothy Barenscott, „Articulating Identity through the Technological Rearticulation of Space: The Hungarian Millennium Exhibition as World's Fair and the Disordering of Fin-de-Siècle Budapest“, *Slavic Review* 69, č. 3 (podzim 2010): 571–590, <http://www.jstor.org>.

Stefan Muthesius, „Theophil von Hansen by Renate Wagner-Rieger and Mara Reissberger“, *Journal of the Society of Architectural Historians* 42, č. 1 (březen 1983): 80–81, <http://www.jstor.org>.

Emilia Palonen, „Millennial politics of architecture: myths and nationhood in Budapest“, *Nationand Politics Papers* 41, č. 4 (2013): 536–551, <http://www.jstor.org>.

József Sisa, „Neo-Gothic Architecture and Restoration of Historic Buildings in Central Europe: Friedrich Schmidt and His School“, *Journal of the Society of Architectural Historians* 61, č. 2 (červen 2002): 170–187, <http://www.jstor.org>.

František Josef I., „Es ist Mein Wille“, *Wiener Zeitung*, (25. prosince 1857): 1–2, <http://anno.onb.ac.at/cgi-content/anno?apm=0&aid=wrz&datum=18571225&seite=1&zoom=3>.

Internetové zdroje:

„Parliament House“, A View On Cities,

<http://www.aviewoncities.com/budapest/parliament.htm> (staženo 4.4.2017)

„The House of Parliament“, Hungarian National Assembly,

<http://latogatokozpont.parlament.hu/en/az-orszagaz-leirasa> (staženo 4.4.2017)

„The Architecture and History of the Parliament Building“, Republic of Austria - Parliament,

<https://www.parlament.gv.at/ENGL/GEBF/> (staženo 1.5.2017)

Seznam příloh

Příloha č. 1: Ringstrasse se zvýrazněnými důležitými budovami (mapa)

Příloha č. 2: Budova vídeňského parlamentu, celkový čelní pohled (fotografie)

Příloha č. 3: Příjezdová rampa se sochami (fotografie)

Příloha č. 4: Detail sochy Pallas Athény s výzdobou tympanonu (fotografie)

Příloha č. 5: Sloupová síň (fotografie)

Příloha č. 6: Zasedací sál poslanecké sněmovny (fotografie)

Příloha č. 7: Parlament na Ringstrasse v přímém vztahu s Hofburgem (Neue Burg) (fotografie)

Příloha č. 8: Celkový pohled na západní stranu budapešťského parlamentu (fotografie)

Příloha č. 9: Hlavní vchod do Országházu (fotografie)

Příloha č. 10: Ústřední schodiště (fotografie)

Příloha č. 11: Síň pod kupolí s vystavenou Svatoštěpánskou korunou (fotografie)

Příloha č. 12: Zasedací sál bývalé horní komory (fotografie)

Příloha č. 13: Pohled na Országház z hradního kopce (fotografie)

Přílohy

Příloha č. 1: Ringstrasse se zvýrazněnými důležitými budovami

Zdroj: http://depts.washington.edu/vienna/wien_images/artwork/johnson87.gif

Příloha č. 2: Budova vídeňského parlamentu, celkový čelní pohled

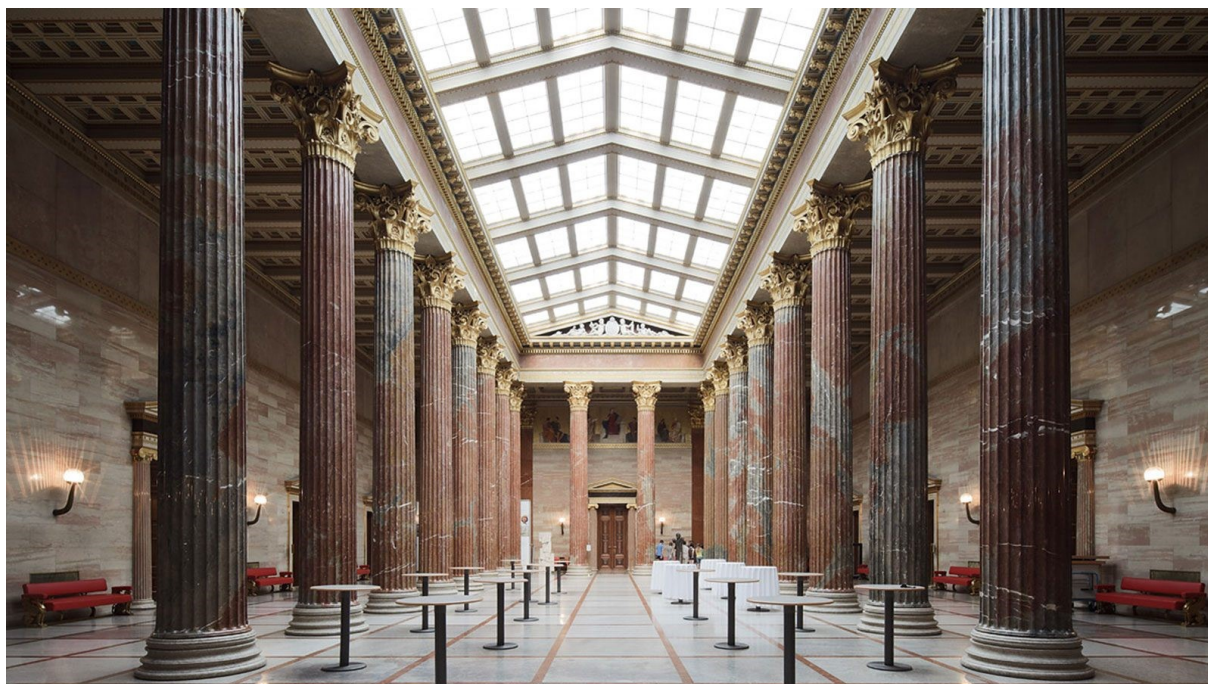
Zdroj: http://www.chp-austria.at/new/wp-content/uploads/KORRAK_IMG_6243_N.jpg

Příloha č. 3: Příjezdová rampa se sochami

Zdroj: archiv autorky

Příloha č. 4: Detail sochy Pallas Athény s výzdobou tympanonu

Zdroj: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/2/25/Vienna_-_Statue_of_Pallas_Athene_Parliament_-_6415.jpg

Příloha č. 5: Sloupová síň

Zdroj: <http://www.ateliergassner.at/wp-content/uploads/2015/03/waho-08-1600x900.jpg>

Příloha č. 6: Zasedací sál poslanecké sněmovny

Zdroj: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/a/a0/Reichsrat_Vienna_Okt_2007_P1.jpg

Příloha č. 7: Parlament na Ringstrasse v přímém vztahu s Hofburgem (Neue Burg)

Zdroj:

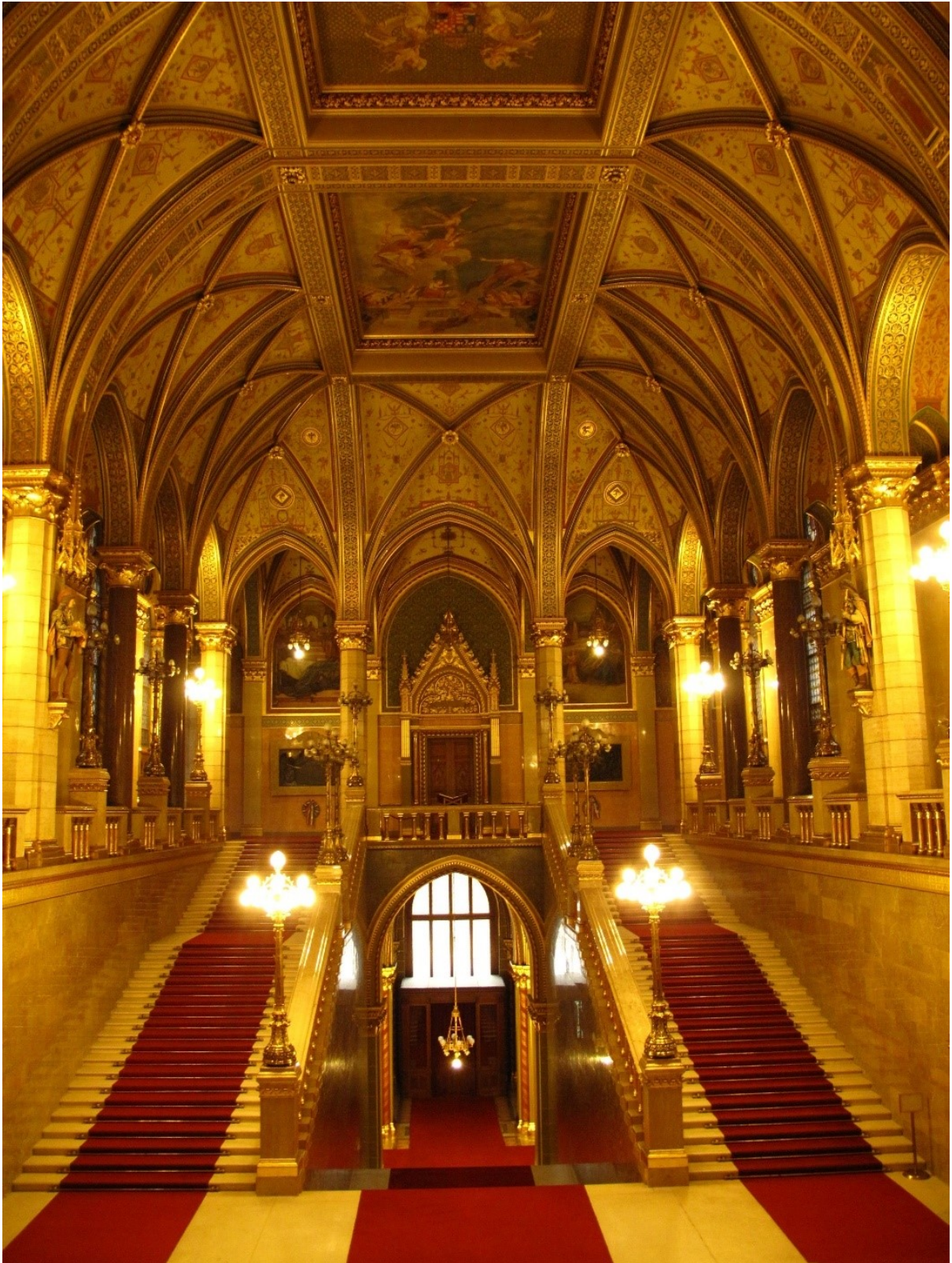
<http://www.hofburg.com/jart/prj3/hofburg/images/cache/0148a70b166d2793187b667343fee554/002afef818cf09c8eb7cbfcc175c4184>

Příloha č. 8: Celkový pohled na západní stranu budapeštského parlamentu

Zdroj: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/8/87/Budapest_Parliament_4604.JPG

Příloha č. 9: Hlavní vchod do Országházu

Zdroj: archiv autorky

Příloha č. 10: Ústřední schodiště

Zdroj: archiv autorky

Příloha č. 11: Síň pod kupolí s vystavenou Svatoštěpánskou korunou

Zdroj: <https://thatshamori.com/wp-content/uploads/2011/08/parliament.jpg>

Příloha č. 12: Zasedací sál bývalé horní komory

Zdroj: <http://mustseeplaces.eu/wp-content/uploads/2017/02/old-upper-house-hall.jpg>

Příloha č. 13: Pohled na Országház z hradního kopce

Zdroj: archiv autorky